

tasavvur

tekirdag ilahiyat dergisi | tekirdag theology journal

e-ISSN: 2619-9130

tasavvur, Aralık/December 2022, c. 8, s. 2: 1499-1539

İbn Abbas'ın Tefsir Kaynakları ve Tefsir Metodunun İncelikleri Üzerine
Ibn Abbas's Sources of Tafsir and the Subtleties of the Tafsir Method

Mehmet YAŞAR

Dr. Öğr. Üyesi, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi
İlahiyat Fakültesi Tefsir ABD,
Assistant Professor, Çanakkale Onsekiz Mart University,
Faculty of Theology, Department of Tafsir
mehmetyasar1985@hotmail.com

ORCID: 0000-0003-3520-5973

DOI: 10.47424/tasavvur.1180925

Makale Bilgisi | Article Information

Makale Türü / Article Type: Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Date Received: 27 Eylül / September 2022

Kabul Tarihi / Date Accepted: 25 Kasım / November 2022

Yayın Tarihi / Date Published: 31 Aralık / December 2022

Yayın Sezonu / Pub Date Season: Aralık / December

Atıf / Citation: Yaşar, Mehmet. "İbn Abbas'ın Tefsir Kaynakları ve Tefsir Metodunun İncelikleri Üzerine". *Tasavvur - Tekirdağ İlahiyat Dergisi* 8 / 2 (Aralık 2022): 1499-1539. <https://doi.org/10.47424/tasavvur.1180925>

İntihal: Bu makale, ithenticate yazılımınca taranmıştır. İntihal tespit edilmemiştir.

Plagiarism: This article has been scanned by ithenticate. No plagiarism detected.
web: <http://dergipark.gov.tr/tasavvur> | mailto: ilahiyatdergi@nku.edu.tr

Copyright © Published by Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi,
İlahiyat Fakültesi / Tekirdag Namık Kemal University, Faculty of
Theology, Tekirdag, 59100 Turkey.

CC BY-NC 4.0

Öz

Hicrî birinci asır tefsir ilmi açısından son derece önemli bir dönemdir. Zira o dönemin muhatapları açısından nâzil olan vahyin anlaşılabilirliği üst seviyede idi. Hz. Peygamber'in (s.a.v.) bazı âyetleri beyan etmesi, dönemin muhataplarının Kur'ân'ın nüzûlüne şahitlik etmeleri ve Kur'ân'ın dilinin Arapça olması gibi etkenler âyetlerin daha iyi anlaşılmasına imkân sağlamıştır. Bu açıdan bakıldığında vahye tanıklık etmiş sahâbîlerin, Kur'ân yaklaşımlarının irdelenmesi, âyetlerin doğru anlaşılmasına önemli katkılar sağlayacaktır. Nitekim sahâbîlerin Kur'ân âyetleri hakkında birçok yorumu bize aktarılmıştır. Tefsir rivayetlerine bakıldığında sahâbe içerisinde Kur'ân'ı en iyi anlayıp yorumlayanlardan biri olarak iştihar etmiş isimlerin başında İbn Abbas'ın (r.a.) geldiği görülmektedir. Zira onun Arap dili ve kültürünü en iyi bilen kişilerden olması, Hz. Peygamber'in (s.a.v.) duasına mazhar olması, bilgin sahâbîlerden eğitim alması gibi hususlar, onu birçok sahâbe arasında öne çıkarmıştır. Araştırma neticesinde rivayetler, onun neredeyse Kur'ân'ın her âyetine dair görüş belirttiğini ve Kur'ân'ın bazı kavramlarına dair önemli detay bilgiler paylaştığını ortaya koymaktadır. Bu bağlamda İbn Abbas'ın hem tefsir yönteminin hem de onun tefsir metodunun inceliklerinin irdelenmesi, sahâbenin Kur'ân'a yaklaşımını ve yorumlarını yansıtmaya açısından önem arz etmektedir. Dolayısıyla bu çalışmada, İbn Abbas'ın tefsir kaynakları ve metodunun incelikleri alanın önemli eserlerine müracaat edilerek ortaya konmaya çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Tefsir, Kur'ân, Sünnet, İbn Abbas, Tevil.

Abstract

The first century of Hijri is an extremely important period for the science of tafseer. Because the comprehensibility of the revelation, which was revealed for the addressees of that period, was at a high level. Factors such as the Prophet's (pbuh) declaration of some verses, the witness of the revelation of the Qur'an by the addressees of the period, and the fact that the Qur'an was revealed on the Arabic language enabled the verses to be better understood. From this point of view, the study of the approaches of the companions who witnessed the revelation of the Qur'an will make important contributions to the correct understanding of the verses. As a matter of fact, many interpreta-

tions of the companions about the verses of the Qur'an have been conveyed to us. When we look at the tafseer narrations, it is seen that Ibn Abbas (ra) is at the forefront of the names who are among the companions who best understand and interpret the Qur'an. Because of the fact that he is one of the people who knows the Arabic language and culture best, the fact that he received the prayers of the Prophet (pbuh) and received education from important companions put him in front of many companions. As a result of the research, the narrations reveal that he expressed an opinion on almost every verse of the Qur'an and shared important detailed information about some concepts of the Qur'an. In this context, the examination of both Ibn Abbas' method of interpretation and the subtleties of his method of interpretation is important in terms of reflecting the approach and interpretations of the companions to the Qur'an. Therefore, in this study, Ibn Abbas' sources of tafseer and the subtleties of his method will be revealed by referring to the important works of the field.

Keywords: Tafseer, Qur'an, Sunnah, Ibn Abbas, Ta'wil.

Giriş

Hiz. Peygamber (s.a.v.) Allah'ın kendisine yüklediği sorumluluktan ötürü peyderpey nâzil olan vahyi aktarmakla yetinmemiş, aynı zamanda Kur'an'ın en iyi biçimde anlaşılması için de azami çaba göstermiştir. Bu sebepten ötürü sahâbeye kapalı gelen hususları gerekli gördüğü âyetleri de beyan etmiştir.¹ Nitekim Hiz. Peygamber'in (s.a.v.) fiilî ve kavli beyanından sahâbe de en güzel şekilde istifade etmişlerdir. Ancak sahâbilerin tümü Kur'an'ın beyanını anlama noktasında aynı derecede bir derinliğe sahip değillerdi. Bazı sahâbilerin Kur'an'ı anlama derinliği diğer akranlarına oranla daha çok ön plandaydı. Bunlardan biri de Abdullah İbn Abbas'tır (öl. 68/687-88).

İbn Abbas, hicretten dört yıl önce Mekke'de dünyaya geldi. Hiz. Peygamber (s.a.v.) vefat ettiğinde on dört yaşındaydı.² Babası Abbâs b. Abdilmuttalib'dir (öl. 32/653). Annesi ise Lübabe bint Hâris'dir. Hiz. Peygamber'in amca-

¹ Salâh Abdülfettâh el-Halidi, *Ta'rîfu'd-dârisîn bî menâhici'l-müfessirîn* (Şam: Dâru'l-Kalem, 2008), 36.

² Ebû Hâtim Muhammed b. Hibbân b. Ahmed el-Büstî, *es-Sikât* (Haydarâbâd: Dâiratü'l-Meârifil-Osmâniyye, 1393/1973), 3/207.

sının oğludur.³ Fıkıh, tefsir, hadis gibi İslâmî ilimlerin yanı sıra Arap dili ve şiire olan vukûfiyeti ile tanınmış ve bu alanlarda otorite kabul edilen isimlerden biridir.⁴ Onun küçük yaşlardan itibaren başlayan eğitim süreci, Hz. Peygamber'in vefatıyla kesintiye uğramamış, sahâbenin ileri gelenlerinden ilim talep ederek devam etmiştir.⁵ İbn Abbas'ın (r.a.) ilmi derinliği belli bir alanla tahdit edilemeyecek bir boyuttadır. O, İslâmî ilimlerin tüm alanlarında yetkin bir isimdir. Hz. Peygamber'in "*Allahım! Onu dinde derinleştir ve ona tevili öğret.*"⁶ duasına mazhar olmanın da etkisiyle, özellikle Kur'ân'ı anlayıp yorumlamada büyük bir ilmî birikime sahip olmuş ve sahâbiler arasında bilgin biri olarak ön plana çıkmıştır. Nitekim bazı alimler, Hz. Peygamber'in (s.a.v.) ona yaptığı bu duayı gerekçe göstererek onun tefsir görüşlerini, tercihlerinin bir parçası haline getirmişlerdir.⁷ Sahâbiler, kendilerine bir âyetin tefsiriyle ilgili bir soru sorulduğunda yahut başka dini bir mesele hakkında danışıldığında o konuda kendilerinden daha bilgili gördükleri kişilere müracaat etmelerini istemişlerdir. İbn Abbas da (r.a.), kendi döneminde ilmî meselelerde herkesin başvurduğu isimlerden birisi olmuştur. Bu çalışmada, onun ilmî kişiliğini ve derinliğini yansıtan en önemli alanlardan biri olan müfessir kimliğine temas edilmekle birlikte İbn Abbas'ın (r.a.) tefsir kaynakları ve metodunun incelikleri ortaya konmaya çalışılacaktır. Zira onun Kur'ân hakkındaki görüşleri, âyetleri yorumlama anlayışı hem kendi dönemindeki ilmi ortamı etkilemiş hem de kendisinden sonraki çalışmalara yön vermiştir denebilir. Öyle ki İbn Ömer, (öl. 23/644) onun Allah Rasulüne nâzil olan Kur'ân hakkında en bilgin insan

³ İbn Abbas'ın (r.a.) hayatıyla ilgili ayrıntılı bilgi için bk. İsmail Lütfi Çakan - Muhammed Eroğlu, "*Abdullah b. Abbas*", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 10 Kasım 2022).

⁴ Muhammed b. Sa'd b. Menî', *et-Tabakatü'l-kübrâ*, thk. Muhammed Abdülkadir Atâ (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1990), 2/280-284.

⁵ Muhammed b. Sa'd b. Menî', *et-Tabakatü'l-kübrâ*, 2/281.

⁶ Ahmed b. Hanbel, *Fezâilü's-sahâbe*, thk. Vasiyullah Muhammed Abbas (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1983), 2/963.

⁷ Bu konuda bk. Muhammed b. Ahmed b. Muhammed İbn Cüzeyy el-Kelbî, *et-Teshîl li-'ulûmi't-tenzîl*, nşr. Abdullah Halidî (Beyrut: Dâru'l-Erkâm b. Ebî'l-Erkâm, 1416), 1/19; Celâlüddîn es-Süyûtî, *el-İtkan fî 'ulûmi'l-Kur'ân*, nşr. Muhammed Ebû'l-Fazl İbrâhîm (Mısır: el-Hey'etü'l-Mısriyyetü'l-Âmme, 1394), 4/221.

olduğunu belirtmiştir.⁸ Bu açıdan bakıldığında onun tefsir anlayışının bütünsel bir şekilde incelenmesi, son derece önem arz etmektedir.

İbn Abbas (r.a.) gibi önemli bir ismin tefsir anlayışına dair birçok çalışmaya literatürde rastlamak mümkündür. Konumuzla ilgili doğrudan veya dolaylı çalışmalardan bazıları şunlardır: Mustafa Çetin'in Abdullah İbn Abbas (r.a.) ve Tefsiri, İsmail Cerrahoğlu'nun Abdullah İbn Abbas ve Tefsir İlmindeki Yeri, İftixar Latifov'un Abdullah İbn Abbas'ın Hayatı ve Tefsir Faaliyetleri, Aliekber Babai'nin Sahabi Bir Müfessir Olarak İbn Abbas ve Onun Tefsirdeki Konumu, Saida Saipova'nın İbn Abbas (68/687) ve Kur'ân Yorumlamaları, Nurdoğan Türk'ün Klasik Kaynaklarda Menkûl İbn Abbâs'a Atfedilen Bazı Tarikler Üzerine Bir Değerlendirme (Tefsir İlmi Bağlamında). Ancak bu araştırmanın mevcut çalışmalardan farkı; İbn Abbas'ın (r.a.) tefsir anlayışını oluşturan amillere yoğunlaşmanın yanı sıra onun yorum anlayışının inceliklerine ve tefsir tercihlerinin arka planına odaklanılacak olmasıdır.

1. İbn Abbas'ın Tefsir İlmindeki Kıymeti

İbn Abbas'ın (r.a.) Kur'ân tefsirindeki derinliği ve âyetleri tevil etmedeki özgünlüğü, tefsir yorumlarının hem yaşadığı dönemde hem de vefatından sonra önemsenmesine sebebiyet vermiştir. Özellikle Hz. Peygamber'in (s.a.v.) duasına mazhar olması, İbn Abbas'ın dinde derinleşmesine ve tevilde özgünleşmesine yol açmıştır denebilir. Hatta onun bu derinliği, Kur'ân'ın anlaşılması açısından tefsiri, dört şekil üzere sınıflandırmasında da dikkat çekicidir. İbn Abbas (r.a.), "*Arapların dilleri sayesinde bildikleri kısım, cehaletinden dolayı kimse-nin mazur görülemeyeceği tefsir, alimlerin anladıkları tefsir ve Allah Teâlâ dışında kimsenin bilmediği tefsir.*" şeklinde tefsiri dört kısma ayırmaktadır.⁹ Şüphesiz ki İbn Abbas'ın (r.a.) hem Arap diline vukûfiyeti hem de bilgin sahâbilerden olması gibi etkenler onun birçok âyeti anlamasına ve yorumlamasına zemin hazırlamıştır. Tefsir kitaplarına da bakıldığında müfessirlerin, sahâbiler içerisinde İbn Abbas'ın tefsir görüşlerini daha çok önemsediklerine dair yorumlara rastlamak mümkündür. Kimi zaman bir âyetle ilgili birçok ihtimalin oldu-

⁸ Ebû'l-Fidâ' İmâdüddin İsmâil b. Şihâbiddin Ömer b. Kesîr b. Dav' b. Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihâye* (Kahire: Matbaatü's-Saâde, ts.), 8/331.

⁹ Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 1/75.

ğu durumlarda¹⁰ İbn Abbas'ın tercihini referans gösterdikleri görülmektedir.¹¹ Bu bağlamda İbn Abbas'ın gerek tefsir kaynaklarının gerekse de tefsir metodunun inceliklerinin ele alınması onun tefsir yönteminin anlaşılması bağlamında önemlidir.

2. İbn Abbas'ın Tefsir Kaynakları ve Kaynaklardan Yararlanma Metodu

Bu başlık altında, çalışmanın odak noktasını teşkil eden İbn Abbas'ın tefsir kaynakları ve bunlardan istifade metodu detaylıca ele alınacaktır.

2.1. Kur'ân-ı Kerîm ve Ondan Yararlanma Metodu

İbn Abbas'ın (r.a.) tefsir kaynaklarının başında Kur'ân'ın kendisi gelmektedir. Rivayetlere göre o, bir soruyla karşılaştığında öncelikle Kur'ân'a müracaat ederek cevap verirdi. Kur'ân'da bulamadığını sünnetle açıklardı. Sünnetten cevabını bulamadığı soruları ise Hz. Ebû Bekir (öl. 13/634) ve Hz. Ömer'den (öl. 23/644) rivayet edilen malumatlar ışığında cevaplandırırdı. Onlarda da konuyla ilgili bir şey bulamadığı durumlarda ise kendi görüşüne müracaat ederdi.¹² Dolayısıyla İbn Abbas'ın (r.a.) bu yaklaşımı, bilgin sahâbîlerin yaklaşımıyla paralellik arz ettiğini göstermektedir. Örneğin Hz. Ömer (r.a.), Kûfe'ye kadı olarak atadığı Kâdî Şüreyh'e (öl. 80/399 [?])¹³ bir mektup yazmış, bir konuyla karşılaştığında öncelikle Allah'ın Kitabı'na başvurmasını istemiştir. Kur'ân'da bulamadığını sünnetle, sünnette aradığı cevabını bulamadığı takdirde ise icmâ ile çözmesini talep etmiştir.¹⁴

¹⁰ İbn Abbas'a (r.a.) nispet edilen zayıf yahut uydurma bazı tefsir rivayetlerinin olduğunu da belirtmek gerekir. Bu sebeple de ona nispet edilen tüm tefsir rivayetlerini, kesin bilgi olarak değerlendirmekten sakınmak ve ihtiyatlı yaklaşmak en doğrusudur denebilir.

¹¹ Bazı örnekler için bk. Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 1/377; 4/344; 5/163; Ebû'l-Fidâ İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'ânî'l-'azîm*, nşr, Muhammed Hüseyin Şemsüddîn (Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1419), 1/541; 2/289.

¹² Hüseyin b. Mes'ûd b. Muhammed el-Ferrâ' el-Begavî, *Şerhu's-sünne*, thk. Züheyr eş-Şâviş ve Şuayb el-Arnaût (Dımaşk: el-Mektebetü'l-İslâmî, 1983), 1/208.

¹³ "Tâbiîn devrinin ileri gelen fakihlerinden, Kûfe kadısı." Bu konuda bk. Şükrü Özen, "Kâdî Şüreyh", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 5 Kasım 2022).

¹⁴ Ebû Bekr Abdullah b. Muhammed b. Ebî Şeybe, *el-Musannaf*, thk. Sa'd b. Nasr eş-Şusrî (Riyad: Daru Künuz, 2010), 12/517.

İfade etmek gerekir ki İbn Abbas'ın (r.a.) Kur'ân bilgisi çok derinliktir. Onun Hz. Peygamber'in duasına mazhar olması ve eğitiminden geçmesi, Arap diline vukûfiyeti, sahâbenin bilginlerinden Kur'ân'a dair birçok şey öğrenmesi, bazı âyetlerin nüzûl ortamına¹⁵ ve toplum üzerindeki etkisine şahitlik etmesi gibi etkenler onun Kur'ân'dan derinlemesine istifade etmesine yol açmıştır. Bu ilmî ortam, onun Kur'ân'ın önemli meselelerini ve kavramlarını güzel bir şekilde yorumlamasına imkân sağlamıştır. Mesela, İbn Abbas (r.a.), "Sana kitabı indiren O'dur. Onun (Kur'ân) bir kısım âyetleri muhkemdir ki bunlar kitabın esasıdır, diğerleri ise müteşâbihdir."¹⁶ âyetini tefsir ederken Kur'ân'ın nesheden âyetlerini, helal ve haramlarını, hudutlarını, farzlarını, iman edip amel edilecek âyetlerini muhkem kategorisinde değerlendirmiş ve dahi mensuh, mukaddem-muahhar, misaller, yeminler ve iman edilip amel edilmeyecek âyetleri ise müteşâbih olarak yorumlamıştır. Başka bir rivayette ise muhkem âyetleri neshedilmemiş ve kendisiyle amel edilip sorumluluğu olan esas âyetler olarak yorumlamış, müteşâbih âyetleri ise sorumlu tutulmadığımız kısımlar olarak değerlendirmiştir.¹⁷ Aynı şekilde hikmet kavramının tefsirinde de onun ilmî derinliği müşahade edilmektedir. Ona göre "O, dilediğine hikmeti verir ve kime hikmet verilirse o kimse birçok hayra nâil olmuş demektir"¹⁸ âyetinde geçen hikmetten kasdolunan, nâsih-mensûh, muhkem-müteşâbih, mukaddem-muahhar, helal-haram ve emsallerini bilmeyi içeren Kur'ân bilgisidir.¹⁹ Bu bakış açısıyla âyetleri ele alan birinin önceliğinin beyanı ön plana çıkarması ve muhatabına âyetlerle pratikte nasıl amel edileceğini göstermeye çalışıp üzerinde durması son derece doğaldır. Nitekim onun tefsir rivayetlerine baktığımızda Kur'ân'a çok boyutlu açılardan yaklaştığı, Allah'ın muradını ön plana çıkarıcı şekilde âyetleri yorumladığı görülmektedir. Bunu yaparken de Kur'ân'ın anlaşılmasına hizmet eden tüm faktörleri ve kaynakları göz önünde bulundurmaya çalışmıştır. Bunlardan biri de şüphesiz ki Kur'ân'ın bütünsel yönünü ön plana çıkarmaktır. Bu bağlamda o, Kur'ân'ın Kur'ân'la tefsirinden

¹⁵ Râşid Abdulmun'im er-Reccâl, *Tefsîru İbn Abbâs el-Musemmâ bi-Sahîfetu Ali b. Ebî Talha 'an İbn Abbâs fi tefsîri'l-Kur'âni'l-Kerîm*, (Beyrut: Müessesetü'l-Kütübi's-Sekâfiyye, 1991), 159.

¹⁶ Kur'ân Yolu (Erişim 5 Eylül 2020), Âl-i İmrân 3/7.

¹⁷ Ebû Ca'fer Muhammed İbn Cerîr et-Taberî, *Câmi'u'l-beyân 'an te'vîli âyi'l-Kur'ân*, thk, Ahmed Muhammed Şakir (Mısır: Müessesetü'r-Risâle, 2000), 6/175.

¹⁸ el-Bakara 2/269.

¹⁹ Reccâl, *Tefsîru İbn Abbâs*, 119.

istifade etmiştir. Örneğin “*Ey Rabbimiz!*” diyecekler, “*Bizi iki defa öldürdün, iki defa dirilttin.*”²⁰ âyetindeki iki ölüm ve iki hayat ifadesinin ne anlama geldiğini, Kur’ân’ın bütünselliğinden istifade ederek şöyle açıklamıştır. İki ölümden kasıt; insanın var olmadan önceki yokluk hâlini ve insanın ölüp kabre konulması hâlidir. İki dirilişten maksat ise insanın yoktan yaratılması ve ölümden sonra tekrar diriltilmesidir. İbn Abbas (r.a.) yine şu âyetin de bu anlamda olduğunu belirtmiştir:²¹ “*Sizler cansız iken size O hayat verdiği halde Allah’ı nasıl inkâr edebiliyorsunuz? Sonra sizi öldürecek, sonra diriltecek, sonra O’na götürüleceksiniz.*”²² Görüldüğü üzere o, aynı konuya temas eden iki âyetten yararlanarak anlamı somutlaştırmaya çalışmıştır.

Ayrıca İbn Abbas (r.a.), “*Şimşek gözlerini kör edercesine çıkar, onların çevresini aydınlatınca orada yürürler, karartınca da kalakalırlar...*”²³ âyetini, münafıklara hamletmiştir. Münafıkların İslam’ın gücüyle karşılaştıklarında ona sığındıklarını; bir engelle karşılaştıklarında ise gerisin geri küfre döndüklerini belirtmiştir. İbn Abbas (r.a.) münafıkların bu durumunun, “*İnsanlardan öylesi de vardır ki, Allah’a kıydan kenardan kulluk eder...*”²⁴ âyeti gibi olduğunu söylemiştir.²⁵ Âyetteki “*Allah’a kıydan kenardan kulluk eder*” ifadesini ise bazı insanların davranışları üzerinden beyan etmiştir. Mevzubahis konuyla ilgili İbn Abbas’tan (r.a.) birçok tefsir yorumu nakledilmiştir ki bunlardan birinde Medine’ye gelip İslam’a giren bazı insanlar, eşleri çocuk doğurduğunda ve atları doğurduğunda bu “*Din iyidir*” derlerdi; böyle olmadığında ise “*Bu din kötüdür*” demişlerdir.²⁶ Başka bir rivayette ise Hz. Peygamber’in yanına gelip Müslüman olan bazı kabileler döndüklerinde yağmurla, bereketle ve hoşlarına giden doğumlarla karşılaştıklarında “*Bu dinimiz iyidir*” deyip dine sınımsız sarılırlardı. Kuraklık, kıtlık ve hoşlarına gitmeyen doğumlarla karşılaştıklarında ise “*Bu dinimizde hayır yoktur*” demişlerdir.²⁷ Buradan hareketle İbn Abbas’ın (r.a.) her iki âyeti de bütünsel bir bakış açısıyla tefsir ettiği söylenebilir. Esasen İbn

²⁰ Mü’min 40/11.

²¹ Taberî, *Câmi’u’l-beyân*, 1/445.

²² el-Bakara 2/28.

²³ el-Bakara 2/20.

²⁴ el-Hac 22/11.

²⁵ Taberî, *Câmi’u’l-beyân*, 1/191.

²⁶ İbn Kesir, *Tefsîrü’l-Kur’âni’l-azîm*, 5/400.

²⁷ İbn Ebî Hâtim, *Tefsîrü’l-Kur’âni’l-azîm*, 8/2476.

Abbas'ın (r.a.) Bakara Suresi'nin 17-20. âyetlerinin açıklamasını, Hac Suresi'nin 11. âyetiyle yaparak aralarındaki benzerliğe dikkat çekmesi, onun âyetlere bütüncül bakabildiğini ve Kur'ân mesajlarını doğru yakalayabildiğini göstermektedir. Zira onun işaret ettiği âyetler arasında irtibat kurmak çok da kolay değildir. Ayrıca Bakara Suresi'nin ilgili âyetleri emsalü'l-Kur'ân'a²⁸ konu olan âyetler olup bir yönüyle mücmel bir görüntü arz etmektedir. Hac Suresi'nin 11. âyetinin verdiği mesaj ise daha açık ve nettir. Bu yönüyle İbn Abbas'ın (r.a.) mezkûr âyetler arasında benzerlik olduğuna işaret etmesi, âyetin mücmelliğini ortadan kaldırmaktadır.

İbn Abbas'ın (r.a.) Kur'ân'a bütüncül yaklaşımına dair bir diğer örnek şu âyettir: *"Müminler düşman kuvvetlerini karşılarında görünce, "Bu, Allah'ın ve Rasulünün bize vaad ettiği durumdur, Allah ve Rasulü hep doğru söyler" dediler.*"²⁹ O, bu âyetteki Allah ve Rasulünün müminlere vadettiği ve doğru söylediği şeyin ne olduğunu *"Yoksa sizden öncekilerin çektikleriyle karşılaşmadan cennete girebileceğinizi mi sandınız? Onlar öylesine yoksulluk ve sıkıntı çekmişler, öyle sarsılmışlardı ki peygamber ve yanındakiler, "Allah'ın yardımı ne zaman gelecek?" demeye başladılar. Bilesiniz ki Allah'ın yardımı yakındır."*³⁰ âyetiyle tefsir etmiştir. Böylelikle mezkûr âyette vadedilen şeyin, bela ve musibetlerin de olduğu büyük sınavlar neticesinde müminlerin zafere erişmeleri olduğu anlaşılmış olmaktadır.³¹ İbn Abbas'ın (r.a.) Ahzâb Sûresi'nin 22. âyetiyle Bakara Sûresi'nin 214. âyeti arasında irtibat kurması, onun ilmî derinliğini yansıtmaya açısından dikkat çekicidir. Zira her iki âyette de Müslümanların savaş esnasında çektikleri eziyetlere, zorluklara temas edilmektedir. Her iki olayda da Allah'ın yardımı talep edilmiş ve bu isteğin kabul edilmesi neticesinde müminlerin çektikleri zorluk, zaferle neticelenmiştir.

Yukarıda verilen örnekler İbn Abbas'ın (r.a.) Kur'ân'ı yorumlamada Allah'ın muradını yansıtmaya çabası içerisinde olduğunu açıkça göstermektedir. Zira o, Kur'ân'a vukûfiyetinin bir yansıması olarak anlaşılmayan yahut yanlış

²⁸ Emsalü'l-Kur'ân, Kur'ân'ın özlü ve etkileyici anlatımları için kullanılan bir ifadedir. Ayrıntılı bilgi için bk. Bedrettin Çetiner, "Mesel", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 8 Kasım 2022).

²⁹ el-Ahzâb 33/22.

³⁰ el-Bakara 2/214.

³¹ İbn Kesir, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-'azîm*, 6/392.

anlaşılması mümkün olan âyetleri Kur'ân'a bütüncül yaklaşarak açıklamaya çalışmıştır. Bu yönüyle İbn Abbas'ın (r.a.) yaptığı tefsiri, Kur'ân'ın anlamını belirginleştirme ve ortaya çıkarma işlevi olarak gördüğü anlaşılmaktadır. Bu bağlamda o, mezkûr örneklerde de görüldüğü üzere aynı konuya temas eden âyet bütünlüğüne işaret ederek, Kur'ân'ın ele aldığı bir meseleyi derinlemesine ele alarak konunun bütün detaylarıyla anlaşılmasına katkı sağlamaktadır. Bu son derece önemli bir konudur. Zira bazı âyetleri sınırlı anlamda tefsir etmek kimi zaman yanlış yorumlamalara sebebiyet verebilmektedir. Bu bağlamda o, kendi döneminde yanlış anlaşılan bazı âyetlerin doğru anlaşılması gerektiğini bu bütüncül bakış açısıyla ortaya koymaya çaba harcamıştır. Söz gelimi İbn Abbas (r.a.), Kur'ân bütünlüğünden hareketle *وَرُودٍ* ifadesinin; (*وَإِنْ لَوْ كَانَ هُوَ لِإِلَهَةٍ مَا وَرَدُوهَا*),³⁴ (*حَصَبُ جَهَنَّمَ أَنْتُمْ لَهَا وَارِدُونَ*),³³ (*فَأَوْرَدَهُمُ النَّارَ*),³² (*مِنْكُمْ إِلَّا وَارِدُهَا*)³⁵ âyetlerinde 'cehenneme girmek' anlamına geldiğini belirtmiştir.³⁶ Rivayetlere göre Nâfi' b. el-Ezrak (öl. 65/685), "*Onlar cehennemden hırsıltısını bile duymazlar.*"³⁷ âyetini delil göstererek *vurûd* ifadesinin 'cehenneme girmek' anlamında kullanılmadığını ileri sürmüştür. Bunun üzerine İbn Abbas (r.a.) "*Sana yazıklar olsun. Sen deli misin?!*" demiş ve yukarıda geçen âyetlerden bazılarını³⁸ okuyarak onun görüşünün yanlışlığını ifade etmeye çalışmıştır.³⁹ Böylelikle İbn Abbas (r.a.), bir konuya temas eden birçok âyetin varlığı durumunda, sadece bir âyetten hareketle bir hükme varmayı yanlış görmüş konuyla ilgili diğer âyetlerin de dikkate alınması gerektiğini göstermiştir. İbn Abbas'ın (r.a.) *vurûd* kelimesine yüklediği anlamda dikkat edilmesi gereken bir diğer nokta ise onun *vurûd* ifadesinin anlamını tespitite, kelimenin ekseriyetle kullanıldığı anlamı dikkate almış olmasıdır. *Vurûd* kelimesinin "geçmek"⁴⁰ gibi diğer anlamlarını mezkûr âyetlerde dikkate almamıştır. Zira çoğunlukla bu ifade Kur'ân'da 'girmek' anlamına gelmektedir. Dolayısıyla o, bu anlamı ön plana

³² Meryem 19/71.

³³ Hûd 11/98.

³⁴ el-Enbiyâ 21/98.

³⁵ el-Enbiyâ 21/98.

³⁶ Mukatil b. Süleymân, *Tefsîru Mukatil b. Süleymân*, nşr. Abdullah Mahmûd Şehhâte (Beirut: Dâru İhyâi't-Türâsî'l-Arabî, 1423), 2/635.

³⁷ el-Enbiyâ 21/102.

³⁸ Hûd, 11/98; Meryem 19/71; Meryem 19/86.

³⁹ Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 18/280.

⁴⁰ Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 18/232,

çıkarmıştır. Kur'ân'da bir kelimenin ekseriyetle kullanıldığı anlama hamledilmesinin gerekliliği, müfessirler arasında da kabul görmüş ve tefsir tercihlerinde dikkate alınmıştır.⁴¹

2.2. Sünnet ve Siyerden Yararlanma Metodu

İbn Abbas (r.a.), Hz. Peygamber'in fiilî, kavli ve takrirî birçok hâline şahit olmuş ve bunları çok iyi kavramış bir isimdir. Hz. Peygamber'in şahsi işlerine, ibadetlerine, Kur'ân ile ilişkisine, seyahatlerine, aile içi meselelerine ve benzeri birçok durumuna şahit olması ve bunları dikkatle izlemesi onun hiç şüphesiz Kur'ân anlayışı üzerinde etkili olmuştur. Kendisinden nakledilen çoğu rivayette, "Peygamber'i şöyle yaparken gördüm"⁴² gibi ifadeler kullanması, onun nâzil olan vahyin ne şekilde ve hangi koşul ve şartlarda uygulandığına dair bilgi sahibi olduğuna işaret etmektedir. Ona göre Hz. Peygamber'e itaat, doğrudan Kur'ân tarafından talep edilmiştir. Dolayısıyla sünnetin talep ettiğine uymak bir zorunluluktur.⁴³ Bu yüzdendir ki sünneti Kur'ân'ın bir beyanı olarak görmektedir. Bu açıdan bakıldığında İbn Abbas'ın (r.a.) tefsir kaynağı olarak sünnetten ve siyerden çok kapsamlı istifade ettiğini ileri sürmek mümkündür. Bu düşünceye sevk eden unsur ise onun sünnetin Kur'ân'ı teyit edici yönüne yer vermesidir. Örneğin "Öyle ki bundan dolayı neredeyse gökler çatlayacak, yer ortasından yarılacak, dağlar yıkılıp çökecek!"⁴⁴ âyetinin tefsirinde İbn Abbas (r.a.), hem insanlar ve cinler hariç gökyüzü, yeryüzü ve dağların şirkten dolayı korkuya kapıldığını ve neredeyse Allah'ın azametinden yıkılacaklarını hem de şirkin olduğu yerde amelî bir faydasının olmadığını, Müminlerin günahlarının Allah tarafından bağışlanması için ümit içinde olunması gerektiğini belirtmiştir. Ardından İbn Abbas (r.a.), şirkten sakındıran ve tevhidi teşvik eden "Ölülerinize lâ ilâhe illallah söylemelerini telkin edin..." şeklindeki bu ve benzeri hadisleri zikredilen âyet bağlamında ele almıştır.⁴⁵ Bu rivayet, İbn Abbas'ın (r.a.) mezkûr âyetin anlamını teyit etmesi bağlamında hadislerle vur-

⁴¹ Hüseyin el-Harbî, *Kavaidü't-tercih inde'l-müfessirin: Dirase Nazariyye Tatbikiye* (Riyad: Dâru'l-Kasım: 2008), 1/154.

⁴² Bu konuda bk. Buhârî, "Enbiyâ", 40.

⁴³ Bu konudaki rivayetlerle ilgili bk. Celâlüddin Süyûtî, ed-Dürü'l-mensûr (Beyrut: Dâru'l-Fikr. ts.), 8/104; İbn Kesîr *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-'azîm*, 8/68

⁴⁴ Meryem 19/90.

⁴⁵ Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 18/259.

gu yaptığını göstermektedir. Öte yandan bu rivayet, o dönemde sahâbilerin âyetlerin tefsirinde hadisleri referans gösterdiklerini kanıtlamaktadır.

Yine İbn Abbas (r.a.) birçok mücmel âyeti sünnetle açıklamıştır. Mesela ona göre, *"İyilik yapanları küçük kusurlar hariç, büyük günahlardan ve çirkin işlerden kaçınanları ise daha güzeliyle ödüllendirecektir."*⁴⁶ âyetindeki *lemem* (küçük günahlar) ifadesini en güzel açıklayan ve yansıtan şu rivayettir: *"Allah âdemoğlunun zinadan nasibini yazmıştır. Bu kesinlikle gerçekleşir. Gözün zinası bakıştır. Konuşmanın zinası konuşmadır. Nefis arzular ve temenni eder, ferç ise bunu ya onaylar yahut yalanlar."*⁴⁷ İfade etmek gerekir ki Hz. Peygamber'in (s.a.v.) bu sözüyle âyetin muradını yansıtmak isteyip istemediği zannî delalettir. Bu da gösteriyor ki İbn Abbas'ın (r.a.) mezkûr hadisle, Necm Sûresi'nin 32. âyeti arasında irtibat kurması onun derinliğini yansıtmaktadır. Ayrıca bu tarz mücmel ifadelerin İbn Abbas (r.a.) gibi sahâbîlere kapalı kalması düşünülemez. Zira *lemem* ifadesinin o dönem için bilinmemesi önemli bir konuyu Hz. Peygamber'in (s.a.v.) açıklamamış olması şeklinde anlaşılır ki, bunun doğru olması ihtimal dışıdır. Dolayısıyla İbn Abbas'ın (r.a.) Hz. Peygamber'i (s.a.v.) referans göstermesi aslında onun tebyin vazifesini de hatırlatıcı bir mâhiyet arz etmektedir.

Şu da bir gerçek ki; İbn Abbas (r.a.), Hz. Peygamber'in (s.a.v.) sözlerini, uygulamalarını dikkate almasının yanında onun hayatına dair her şeyi de tefsirinin bir parçası yapmıştır. Bu son derece önemli bir noktadır. Bu bağlamda İbn Abbas'ın (r.a.), nâzil olan âyetlerin; câhiliye adetleri, dönemin savâşları, İslam'ın davet süreci ve toplumun değişim aşamalarına dair etkisini ve yansımalarını tefsir açısından önemli bir malzeme olarak değerlendirdiği söylenebilir. Bunun en önemli kanıtı ise onun bir olayı aktarırken sadece Hz. Peygamber'in (s.a.v.) sözüne odaklanmayıp olayın arka plan bilgisini de sunmaya çalışmasıdır. Kaynaklarda bunun sayısız örnekleri mevcuttur. Örneğin onun Bedir Gazvesi'nin bir sahnesiyle ilgili görüşleri bu kabildendir. Ondan gelen bir rivayete göre Hz. Peygamber (s.a.v.) Bedir'de, *"Allahum! Ben senin ahdini ve vadini diliyorum! Allahum! Eğer istersen (Müslümanlar yenilirse) sana ibadet edilmeyecek, demesi üzerine Ebû Bekir (r.a.) onun elinden tutup 'yeter (kendini*

⁴⁶ en-Necm 53/32.

⁴⁷ Buhâri, "İsti'zân", 11.

bu kadar üzme)' dedi. Hz. Peygamber (bulunduğu mekândan) çıkarken şöyle diyordu: 'Yakında o topluluk da yenilecek ve arkalarını dönüp kaçacaklar.'"⁴⁸ Yine aynı konuyla ilgili olarak İbn Abbas (r.a.), Hz. Ömer'in (r.a.) kendisine şu olayı anlattığını haber vermektedir.⁴⁹ "Bedir günü Allah'ın elçisi, müşriklerin sayısına baktı. Sahâbîlerin yaklaşık üç yüz kişi olduklarını gördü. Kibleye döndü ve şöyle dua etmeye başladı: 'Allahum! Bana vadettiğini gerçekleştir. Allahum! Sen İslam ehlinde bu topluluğu helak edersen yeryüzünde sana ibadet edecek kimse kalmaz'... Ardından Allah şu âyeti indirmiştir: "Rabbimizden yardım dilediğiniz zamanı hatırlayın..."⁵⁰ İbn Abbas'dan (r.a.) gelen bu rivayetler, zikri geçen âyetlerin anlaşılmasına katkı sunmakla birlikte Hz. Peygamber'in (s.a.v.) Kur'ân âyetinden istişhadını ve istişhadta bulunduğu ortamı yansıtmaya açısından son derece önemlidir. İbn Abbas'ın (r.a.) buna benzer birçok tefsir rivayeti mevcuttur. Örneğin o, Hz. Peygamber'in (s.a.v.) en yakın akrabalarını davet ederken müşriklerin ileri gelenlerinin verdiği tepkiyi ve Hz. Peygamber'in (s.a.v.) karşılaştığı zorlukları ayrıntılarıyla anlatmıştır.⁵¹ Aynı şekilde korku namazını konu edinen Nisâ Sûresi'nin 102. âyetini uzunca açıkladıktan sonra şöyle demiştir: "Allah'ın Rasulü Batn-ı Nahle'de bu şekilde namaz kılmıştır."⁵² Sonuçta onun sadece Hz. Peygamber'in (s.a.v.) sözlerinden referansla Kur'ân âyetlerine yaklaşmadığı bilakis yirmi üç yıllık İslâmî davetin pratik yansımalarına da odaklandığını söylemek mümkündür.

2.3. Arap Dili ve Belâgatı ve Ondan Yararlanma Metodu

İlâhî vahyin Arapların istimal ettiği dil üzerine nâzil olması, Kur'ân'ın dilbilimsel yönünün ön plana çıkarılmasına etki etmiştir. Bundan ötürü sahâbîler, Kur'ân yorumlarında Arap dilinin zenginliğinden istifade etmişlerdir. İbn Abbas da (r.a.) bunlardan biridir. Zira o, Arap diline vâkıf biriydi. Üstelik Kur'ân'ın birçok âyetini dilbilimsel açıdan tefsir etmiş ve Arap dilini, tefsirin bir kaynağı olarak görmüştür. Öyle ki sahâbe ve tâbiîn, Kur'ân'da geçen bazı kelimelerin ne anlama geldiğini ona sormuştur. Söz gelimi kendisine,

⁴⁸ Buhârî, "Megazî", 4.

⁴⁹ Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 58.

⁵⁰ el-Enfal 8/9.

⁵¹ Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 19/407-408.

⁵² Reccâl, *Tefsîru İbn Abbâs*, 156.

“Andolsun ki biz sana, tekrarlanan yedi âyeti ve pek büyük olan Kur’ân’ı verdik.”⁵³ âyetindeki ‘es-seb’u’l-mesânî’ ifadesinden kastın ne olduğu sorulmuş o da ‘ümmü’l-Kur’ân (Fâtiha Sûresi)’ şeklinde cevap vermiştir.⁵⁴ Aynı şekilde “*Hac esnasında cidal etmek yoktur*”⁵⁵ âyetindeki *cidal* ifadesinin anlamı kendisine sorulduğunda “*Onu kızdıracak kadar sahibinle tartışmandır.*” demiştir.⁵⁶ Öyle ki o, derin ilminden dolayı *tercümanü’l-Kur’ân*⁵⁷ ve *el-Bahr*⁵⁸ gibi sıfatlarla vasıflandırılmıştır.⁵⁹ Rivayetlere göre Nâfi’ b. el-Ezrak, İbn Abbas’a (r.a.) garibü’l-Kur’ân kapsamına giren birçok soru sormuş o da bunların hepsini cevaplamıştır.⁶⁰ Onun bu konudaki derinliği, tefsir rivayetlerine açık bir şekilde yansımıştır.⁶¹ Nitekim Buhârî (öl. 256/870), Taberî (öl. 310/923) gibi âlimlerin İbn Abbas’tan (r.a.) aktardıkları birçok tefsir yorumunu lugavî tefsir bağlamında değerlendirmek mümkündür.⁶²

İbn Abbas’ın (r.a.) tefsir yorumlarına bakıldığında onun Arap kabilelerinin konuşmaları, şiirleri, lehçeleri konusunda derin vukûfiyet sahibi olduğu görülmektedir.⁶³ Onun Kur’ân yorumunda Arap dilinden istifade etme şekli çok çeşitlidir. İbn Abbas’ın (r.a.) bu konudaki en belirgin özelliklerinden biri de Kur’ân’ın birçok kelimesini açıklamasıdır. Bu hususla ilgili birçok örnek zikretmek mümkündür: O, *İsrâ Sûresi* 97.âyetindeki *حَبَبْتُ* kelimesini “söndüğünde”⁶⁴, *Tâhâ Sûresi* 12. âyetindeki *الْمُقَدَّسِ طُوى* ifadesini “mübarek”⁶⁵, *Nisâ Sûresi* 88. âyetindeki *فَتْنَةٌ* keli-

⁵³ el-Hicr 15/87.

⁵⁴ Ebû Ubeyd el-Kasım b. Sellâm, *Fezâ’ilü’l-Kur’ân*, thk. Mervân el-Atıyye vd. (Beyrut: Dâr İbn Kesîr, 1995), 222.

⁵⁵ el-Bakara 2/197.

⁵⁶ Taberî, *Câmi’u’l-beyân*, 4/141.

⁵⁷ Taberî, *Câmi’u’l-beyân*, 1/90.

⁵⁸ İbn Sa’d, *et-Tabakatü’l-kübrâ*, 2/280.

⁵⁹ Selefin onu övmesiyle ilgili bk. İbn Sa’d, *et-Tabakatü’l-kübrâ*, 2/280-282.

⁶⁰ Süyûtî, *el-İtkan*, 2/98.

⁶¹ İbn Abbas’ın tefsir ilmindeki yeri hakkında bk. Aliekber Babai, “Sahabi Bir Müfessir Olarak İbn Abbas ve Onun Tefsirdeki Konumu”, *Misbah* 2/6 (2014), 169-171.

⁶² Bu çalışmada bu iki âlimden İbn Abbas’ın (r.a.) lugavî tefsir bağlamındaki görüşleriyle ilgili bu tezi güçlendiren birçok nakilde bulunulacaktır.

⁶³ Bu konudaki örnekler için bk. Taberî, *Câmi’u’l-beyân*, 1/13; 14/527.

⁶⁴ Buhârî, “Tefsir”, 21.

⁶⁵ Buhârî, “Enbiyâ”, 26.

mesini “cemaat”⁶⁶, Mü’minûn Sûresi 36. âyetindeki هَيْهَاتَ هَيْهَاتَ kalıbını “ne uzak ne uzak”⁶⁷, وَجَعَلْنَاكُمْ شُعُوبًا وَقَبَائِلَ لِتَعَارَفُوا Hucurât Sûresi 13. âyetindeki شُعُوب ifadesini “büyük kabileler” قَبَائِل ifadesini ise “batınlar” şeklinde tefsir etmesi⁶⁸ onun bu yönünü yansıtan örneklerden bazılarıdır. Bu örneklerden anlaşıldığı üzere İbn Abbas (r.a.), mezkûr Kur’ân ifadelerini, çoğunlukla Arap dilindeki eş anlamlı kelimelerle tefsir etmekle yetinmiştir denebilir.⁶⁹

Öte yandan İbn Abbas (r.a.) kimi zaman Kur’ân’ın garîb ifadelerinin anlamını akılda kalıcı hale getirebilmek ve daha anlaşılır kılmak için somutlaştırmaya çalışmıştır. Rivayetlere göre Mücâhid (öl. 103/721), İbn Abbas’a (r.a.) “Dönüp gitmekte olan geceye”⁷⁰ اذْأَبْرَ ifadesinin ne anlama geldiğini sormuştur. İbn Abbas (r.a.) hemen cevap vermemiştir. Ta ki gecenin sonunda ilk ezanı işitince, cevaben “Ey Mücâhid! İşte budur gecenin gitmesi” demiştir.⁷¹ İbn Abbas’ın (r.a.) kendisine sorulan soruya hemen cevap vermemesi, bir müddet sonra kelimenin ifade ettiği zaman dilimini tam vaktinde somut olarak göstermek istemesi, İbn Abbas’ın (r.a.) Kur’ân ifadelerini tam olarak kavradığını yansıttasının yanında muhatabın anlaması için çabaladığını da göstermektedir. İbn Abbas’tan (r.a.) وَكَأَسَأَ دِهَاقًا âyetinin⁷² tefsirinde birden çok görüş aktarılmıştır. O, *dihâken* kelimesini “dolu” anlamında tefsir etmiştir. Hatta rivayetlere göre su isteyen İbn Abbas’a (r.a.), bardağı dolu su ikram edilince “Bu dihâk’tır” demiştir.⁷³ Benzer şekilde İbn Abbas (r.a.), “Ben câhiliye döneminde babamın ‘bize bardak dolusu su ver’ dediğini duydum”⁷⁴ demek sûretiyle somut örnek üzerinden Kur’ân’da geçen bir ifadenin anlamını tefsir etmiştir. Başka bir rivayette ise İbn Abbas’ın (r.a.) mezkûr ifadeyi, “kesintiye

⁶⁶ Buhârî, “Tefsir”, 15.

⁶⁷ Buhârî, “Tefsir”, 23.

⁶⁸ Buhârî, “Menâkıb”, 1.

⁶⁹ Konuyla ilgili başka örnekler için bk. Ahmed Ali Hüseyin el-Izzî - Sakin Taş, “İbn Abbas ve Kur’ân Nassını Anlayışı = İbn Abbas ve Fehmuhû lî’n-Nassî’l-Kur’ânî”, *İslâm Medeniyetinin Kurucu Nesli Sahâbe III -Sahâbe ve Dirâyet İlimleri - Tebliğ ve Müzâkereler* (Sakarya: Sakarya Üniversitesi Yayınları, 2018), 376-377.

⁷⁰ el-Müddessir, 74/33.

⁷¹ İbn Ebî Hâtîm Râzî, *Tefsîrû’l-Kur’ânî’l-‘azîm*. thk. Esad Muhammed et-Tayyib (Arabistan: Mektebetü Nizar, 1419), 10 /3384.

⁷² en-Nebe’ 78/34.

⁷³ Taberî, *Câmiu’l-Beyân*, 17/414.

⁷⁴ Buhârî, “Fezâilü’s-Sahâbe”, 56.

uğramayan" anlamında tefsir ettiği rivayet edilmiştir.⁷⁵ Bu bağlamda İbn Abbas'ın (r.a.) her iki anlamı da dikkate alması, Kur'ân'ın muradını yansıtmaya açısından anlamlıdır. Zira bu tefsir yaklaşımı, cennet içeceğinin hem bol hem de devamlılık arz ettiğini göstermesi açısından önemli bir tespittir. İbn Abbas'ın (r.a.) dilbilimsel tefsir anlayışında dikkat çekici bir diğer yönü çoğunlukla lafız-anlam bütünlüğünü gözetmesidir. Örneğin İbn Abbas (r.a.), وَلَا تُبْذِرْ وَلَا تُبْذِرْ⁷⁶ âyetindeki (لَا تُبْذِرْ) ifadesini, "Batılda infak etme" şeklinde yorumlamıştır. Ona göre müsrif, (malını) hak olmayan/yerinde harcamayan kişidir.⁷⁷ Bu yorumuyla onun, israf kelimesini mutlak anlamda lugavî bir yorumlamadan ziyade kendi tevil anlayışını da yansıtan bir bakış açısıyla ele aldığını söylemek mümkündür. Bu durumda hak yolda yapılan infakın onun nazarında israf olmaktan çıktığı anlaşılmaktadır.

Dilbilimsel tefsir bağlamında zikredilmesi gereken bir diğer konu, İbn Abbas'ın (r.a.) Arap şiirini dikkate almasıdır. Onun nesep, megâzî ve şiir alanlarında derin bilgisi olduğu rivayet edilmiştir.⁷⁸ Bu birikimi sayesinde o, Kur'ân âyetlerinin anlaşılmasında şiirden doğrudan istifade etmiştir. Ebû Ubeyd'in (öl. 224/838) aktardığına göre İbn Abbas (r.a.), kendisine Kur'ân hakkında bir soru sorulduğunda Arap şiirini okuyarak âyetin tefsirinde şiirle istişhadda bulunmuştur.⁷⁹ Hatta ona Kur'ân'dan bir soru sorulduğunda "şöyle şöyle" der ardından "Sen şairin şöyle şöyle dediğini duymadın mı?"⁸⁰ diyerek yorumunu, şiirle delillendirmiştir. Bir keresinde o, şöyle demiştir: "Bana dilin garîb ifadelerini sormak isterseniz onun (cevabını) şiirde arayın. Zira şiir Arapların divanıdır."⁸¹ Bunu söyleyen birinin sürekli şiire atıfta bulunması gayet doğaldır. Dolayısıyla tefsirde şiirin gözetilmesini, İbn Abbas (r.a.) bir gereklilik olarak görmüştür denebilir. Nâfi', İbn Abbas'a (r.a.) Kur'ân ifadeleriyle ilgili birçok soru sormuş, o da sorulara Arap şiirinden istişhadda bulunarak cevap

⁷⁵ Buhârî "Bedü'l-halk", 8.

⁷⁶ el-İsrâ 17/26.

⁷⁷ Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 17/429.

⁷⁸ Ebû Abdillâh Muhammed b. Sa'd b. Menî', *et-Tabakatü'l-kübârâ*, thk. Ali Muhammed Ömer (Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye,1990), 2/281.

⁷⁹ Ebû Ubeyd el-Kasım b. Sellâm, *Fezâ'ilü'l-Kur'ân*, 343.

⁸⁰ İbn Hanbel, *Fezâ'ilü's-Sahâbe*, 2/963.

⁸¹ Muhammed ez-Zerkeşî, *el-Burhân fî 'ulûmi'l-Kur'ân*, thk. Muhammed İbrâhim (Mısır: Dâru İhyâi'l-Kütübü'l-Arabiyye, 1376), 1/292.

vermiştir. Örneğin Nafi' b. Ezrak'ın ona hakkında birçok tartışmanın olduğu mukâ ve tasdiyenin ne anlama geldiğini sormuş İbn Abbas da (r.a.) mukâ kelimesinin kuşların; tasdiyenin ise kırlangıçların kanatlarını çırparken çıkardıkları ses olduğunu ifade etmiştir. Bunun üzerine Nafi', Arapların bu anlamı bilip bilmediğini sormuş, bunun üzerine İbn Abbas da (r.a.) Hassân b. Sâbit'in şu şiirini okumuştur: "Çağrıldığımızda namaza kalkarız. Sen ise el çırpma ve ıslık çalmakla meşgulsün."⁸² Görüldüğü üzere o, Kur'ân'ın az bilinen iki kelimesini Arap dilinden referansla açıklığa kavuşturmuştur.⁸³ Alimler de şiiri, Kur'ân âyetlerinin anlaşılmasında itimat edilmesi gereken bir kaynak olarak kabul etmiştir.⁸⁴ Hatta müfessirler bazı kelimelerin ne anlama geldiğini İbn Abbas (r.a.) sayesinde öğrenmişlerdir denebilir.⁸⁵

Bunların dışında İbn Abbas (r.a.), dönemin kullanımlarından da istifade etmiştir. Bunun birçok örneğini zikretmek mümkündür. Söz gelimi onun, (إِنَّهَا تَرْمِي بِشَرِّ كَالْفَصْرِ)⁸⁶ âyetinin tefsirinde Arap örfü ve bilgisini referans aldığı görülmektedir. O, mezkûr âyetteki "kasr" ifadesini şöyle açıklar: "Kış için odunları üç zirâ' (arşın) uzunluğunda yahut daha kısa olacak şekilde üst üste koyardık. Bunu da kasr olarak isimlendirirdik."⁸⁷ Anlaşıldığı üzere İbn Abbas (r.a.), Arapların kelimeye yüklediği anlamdan hareketle âyetin tefsirini yapmaktadır. Bu bağlamda onun, Kur'ân'ın dilbilimsel zenginliğini yansıtan tüm faktörleri göz önünde bulundurduğu ileri sürülebilir.

2.4. Bilgin Sahâbilerin Tefsir Yorumları ve Onlardan Yararlanma Metodu

⁸² Süyûtî, *ed-Dürrü'l-mensûr*, 4/61.

⁸³ İbn Abbas'ın (r.a.) Arap diline vukûfiyetiyle ilgili ayrıntılı bilgi için bk. Süleyman Can - Abdülkerim Seber, "Kur'ân'ın Filolojik Tefsiri Bağlamında Abdullah bin Abbas'ın Yeri ve Önemi", *İslami İlimler Araştırmaları Dergisi* 11 (2022), 138-160; İsmail Aydın, "İbn Abbas: Filolojik Tefsirin Öncüsü", *EKEV Akademi Dergisi - Sosyal Bilimler* 15/48 (2011), 117-132.

⁸⁴ Müsâid et-Tayyâr, *et-Tefsîru'l-Lugavî li'l-Kur'âni'l-Kerîm* (Arabistan: Dâru İbni'l-Cevzî, 2000), 154.

⁸⁵ Bu konuda bk. Abdurrahman b. Ma'âda eş-Şihri, *eş-Şâhid'ş-şi'ri fi tefsîri l-Kur'âni'l-Kerîm* (Riyad: Dâru'l-Minhâc, 1431), 299.

⁸⁶ el-Mürselât 77/32.

⁸⁷ Buhârî, "Tefsir", 411.

İbn Abbas'ın (r.a.) tefsir kaynaklarından bir diğeri de sahâbenin ileri gelenleridir. Yukarıda zikredildiği ve bizzat kendisinin ifade ettiği üzere İbn Abbas (r.a.), Hz. Rasulullah'ın vefatıyla beraber sahâbenin ileri gelenlerinden ilim öğrenmiştir. Hatta o, çok soru sormakla ve akleden bir kalple bu ilmi birikime ulaştığını bizzat ifade etmiştir.⁸⁸ Hatta kimi zaman ilim öğrenmek istediği sahabî uykusunda olduğunda kapısının önünde oturur uyanmasını beklemiştir.⁸⁹ O, bu konudaki merakını şöyle ifade etmiştir: “Hz. Peygamber'in (s.a.v.) ahabından ensar ve muhacirin ileri gelenleriyle birlikte oturdum. Onlara Allah'ın elçisinin gazvelerini ve bu konuda nâzil olan âyetleri soruyordum. İçlerinden birinin yanına gittiğimde Allah'ın Rasulüne olan yakınlığımdan dolayı o zât sevinirdi. Übey b. Kab'a (öl. 33/654 [?]) Kur'ân'ın Medine'de nâzil olan âyetlerini sorduğumda bana, 'yirmi yedi sûre orada (Medine'de). Diğerleri ise Mekke'de indi' dedi.”⁹⁰ Bu rivayet, İbn Abbas'ın (r.a.) âyetlerin nüzûl sebeplerini ve nâzil olduğu ortamı önemseydiğini ve bunun bilgisine ulaşmak için de uzman kişilerle doğrudan temas hâlinde olduğunu kanıtlamaktadır. Rivayetlere göre o, Hz. Ömer'e (r.a.) Tahrîm Sûresi'nde zikredilen iki kadının kim olduğunu sormuş, Hz. Ömer'de (r.a.) âyette kastedilen kişilerin Hz. Âişe ve Hz. Hafsa olduğunu belirtmiştir.⁹¹ Bu soru, İbn Abbas'ın (r.a.), âyetlerde zikredilen her şeyi anlamaya ve onu somutlaştırmaya çalıştığının delili olmasının yanı sıra alanında uzman kişilerden istifade ettiğinin de bir delilidir. Ayrıca bu rivayet, İbn Abbas'ın (r.a.) Kur'ân'ın nâzil olan âyetlerinin nasıl anlaşılması gerektiğinin tespiti için bir çaba ve gayret içerisinde olduğunun bir kanıtıdır. Zira alimlerin de ifade ettiği üzere, âyetin kim hakkında, hangi dönem ve ortamda nâzil olduğunun tespit edilmesi, Kur'ân'ın anlaşılmasına katkı sağlamaktadır. Bu bilgi de ancak sahâbe ve tâbiîn kayıtlarıyla bilinir.⁹² Nitekim İbn Abbas'ın (r.a.) bu ilmî derinliği onun Kur'ân âyetlerini daha iyi anlamasına imkân sağlamıştır. Yukarıda da zikredildiği üzere bazı âyetlerin içeriğine dair bilgi vermesi ve kimi âyetlerin neshedilmediğini ifade etmesi, Kur'ân âyetlerinin nâzil olduğu zaman ve mekânı bilmesinden ileri gelmektedir. Aynı zamanda onun bu ilmî

⁸⁸ Ebû'l-Hasen Ahmed b. Yahyâ b. Câbir b. Dâvûd el-Belâzürî, *Cümelü min Ensâbi'l-eşrâf*, thk. Süheyl Zekkâr - Riyad Zirikli (Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1996), 4/33.

⁸⁹ İbn Sa'd, *et-Tabakatü'l-kübrâ*, 2/280-282. 2/281.

⁹⁰ İbn Sa'd, *et-Tabakatü'l-kübrâ*, 2/280-282. 2/320.

⁹¹ Buhârî, “Tefsir”, 67.

⁹² Süyûtî, *el-İtkan*, 1/38.

derinliği Kur'ân'ın Kur'ân'la tefsirine ve bütünsel yaklaşımına olumlu yansımıştır. Öte yandan İbn Abbas'ın (r.a.) kendisinden yaşça büyük sahabîlere Kur'ân hakkında soru sorması ve onlardan istifade etmesi çok anlamlıdır. Zira yaşının küçük olması ve vahyin tüm hallerine şahit olmaması onun bu boşluğu soru sorarak doldurmasına yol açmıştır. Rivayetlere göre bir keresinde Hz. Ömer (r.a.) sahabîlere, *“Sizden biri arzu eder mi ki, hurma ve üzüm ağaçlarıyla dolu, içinde ırmaklar akan ve kendisi için orada her çeşit meyvenin bulunduğu bir bahçesi olsun da bakıma muhtaç çoluk çocuğu varken kendine ihtiyarlık gelip çatsın, bahçeye de içinde ateş bulunan bir kasırga isabet ederek yakıp kül etsin!”*⁹³ âyetinin nüzûl sebebini sormuştur. Sahabîler de bunun üzerine *“Allah daha iyi bilir.”* şeklinde cevap vermişlerdir. Bunun üzerine Hz. Ömer (r.a.) *“Biliyoruz yahut bilmiyoruz deyin”* diyerek kızgınlığı belirtmiştir. İbn Abbas (r.a.) ise söze atılmış ve söz konusu âyetle ilgili bazı değerlendirmelerinin olabileceğini söylemiştir. Hz. Ömer (r.a.) *“Ey kardeşimin oğlu! Nefsini küçümseme konuş.”* demiştir. Bunun üzerine İbn Abbas da (r.a.) şunu söylemiştir: *“Bu âyet, bir amel hakkında gösterilen meseldir.”* Hz. Ömer (r.a.) bunun hangi amel olduğunu sormuştur. İbn Abbas da (r.a.) *“Bir amel için”* demesi üzerine Hz. Ömer (r.a.) şöyle demiştir: *“Bu âyet Allah Teala'nın ibadetinde olan zengin birinin misalidir ki, Allah ona bir şeytan musallat etmiş ve bunun sonucunda zengin günah işleyerek amelleri boşa gitmiştir.”*⁹⁴ Diğer taraftan İbn Abbas'ın da (r.a.) Hz. Ömer (r.a.) gibi âyeti benzer şekilde yorumladığını gösteren rivayetler mevcuttur.⁹⁵ Bu durumda Hz. Ömer (r.a.) ve İbn Abbas'ın (r.a.) aynı âyeti tefsir etmede benzer kanaati taşıdıklarını söylemek mümkündür. Bunlardan başka Hz. Ömer'in (r.a.) İbn Abbas'a (r.a.) Kur'ân âyetlerini daha anlaşılır kılacak mahiyette, Hz. Peygamber'in (s.a.v.) gazveleri hakkında önemli bilgiler paylaştığını gösteren rivayetler de mevcuttur.⁹⁶ Benzer şekilde İbn Abbas (r.a.) Hz. Alî'den de (r.a.) istifade etmiştir. Rivayetlere göre o, *“Kur'ân tefsiriyle ilgili bildiklerim Alî b. Ebî Tâlib'tendir.”*⁹⁷ demiştir. Hz. Alî de (r.a.) İbn Abbas'ın (r.a.) tefsirini

⁹³ el-Bakara 2/266.

⁹⁴ Buhârî, “Tefsir”, 49.

⁹⁵ Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 5/545.

⁹⁶ Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 58.

⁹⁷ İbn Atıyye el-Endelüsî, *el-Muharrerü'l-vecîz fî tefsîri'l-kitâbi'l-'azîz*, thk. Abdüsselam Abdüşşafi Muhammed (Beyrut: Dârü'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1422), 1/41.

övmüş ve ondan istifade edilmesi noktasında insanları teşvik etmiştir.⁹⁸ Dolayısıyla bu rivayetler, onların tefsirde ne denli birikim sahibi olduklarını ve birbirlerinden istifade ettiklerini göstermektedir.⁹⁹

3. İbn Abbas'ın Tefsir Metodunun İncelikleri

Yukarıda da belirtildiği üzere İbn Abbas (r.a.), İslâmî ilimlerin tüm alanlarına vukûfiyeti ile tanınmış bir alimdir. Bununla beraber tefsirde ismi daha çok ön plana çıkmıştır. Bir rivayete göre öğrencisi Mücâhid şöyle demiştir: “Mushafı üç defa başından sonuna kadar İbn Abbas'a (r.a.) arz ettim. Her âyetin yanında onu duraklatıp (âyetin tefsirini) soruyordum.”¹⁰⁰ İbn Ebî Müleyke de (öl. 117/735) bununla ilgili olarak şöyle demiştir: “Mücâhid'in elvahları yanında İbn Abbas'a Kur'ân'ın tefsirini sorduğunu gördüm. İbn Abbas (r.a.) ona 'yaz' diyordu. Ta ki ona tefsirinin tamamını sordu.”¹⁰¹ Bu rivayetler, kanaatimizce İbn Abbas'ın (r.a.) Kur'ân'ın tamamını tefsir ettiğine dair kanıt kabul edilebilir. Nitekim İbn Abbas (r.a.), Allah'ın isim ve sıfatları, nehiy, haber, Kur'ân'ın fikhî meseleleri, kıssalar gibi konularda başka bir ifadeyle Kur'ân'ın neredeyse tüm yönleri hakkında konuşmuş biridir.¹⁰² Hatta o, hurûf-ı mukattaa ve müteşâbih olarak addedilen birçok âyetin tefsirini dahi yapmıştır.¹⁰³ Bu açıdan bakıldığında İbn Abbas'ın (r.a.) Hz. Peygamber'in (s.a.v.) tefsiriyle sınırlı kalmadığını söylemek mümkündür. Ebû Zehre'nin de (1898-1974) ifade ettiği üzere Hz. Peygamber'in (s.a.v.) İbn Abbas (r.a.) hakkındaki “Allahum! Onu dinde derinleştir ve tevili öğret.”¹⁰⁴ şeklindeki duası, Resûl-i Ekrem'in Kur'ân'ın tümünü tefsir etmediğini ve sahâbilerin hepsinin Kur'ân'ın tefsirinde eşit ol-

⁹⁸ Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr b. Ferh Kurtubî, *el-Câmi' li-ahkâmî'l-Kur'ân*, nşr. Ahmed Berdevûni (Kahire: Dârü'l-kütübî'l-Mısriyye, 1964), 1/35.

⁹⁹ Burada verilen örneklerin geçtiği kaynaklar hakkında geniş bilgi için ayrıca bk. Mustafa Çetin, “Abdullah İbn Abbas (r.a.) ve Tefsiri”, *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 1(1983), 227-238; Nurdoğan Türk, “Klasik Kaynaklarda Menkûl İbn Abbâs'a Atfedilen Bazı Tarikler Üzerine Bir Değerlendirme (Tefsir İlmi Bağlamında)”, *e-Şarkiyat İlmi Araştırmalar Dergisi* 12/26 (2020), 194-229.

¹⁰⁰ Taberî, *Câmi' u'l-beyân*, 4/409.

¹⁰¹ Bu konuda bk. Taberî, *Câmi' u'l-beyân*, 1/90.

¹⁰² Bu konuda bk. Rızâ, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-hakîm*, 3/150.

¹⁰³ Bu konudaki bazı örnekler için bk. Süyûtî, *ed-Dürrü'l-mensûr*, 8/254; Reccâl, *Tefsîru İbn Abbâs*, 342, 385.

¹⁰⁴ Ahmed b. Hanbel, *Fezâilü's-sahâbe*, 2/963.

madığının kanıtı mesabesinde. Yoksa bu duanın bir anlamı olmayacaktır. Ayrıca bu dua, İbn Abbas'ın (r.a.) sadece nakle dayalı Kur'ân tefsirinde derinleşmesini değil, rey ve içtihat alanını da içine almaktadır. Zira tevil ifadesi, Kur'ân ifadelerinin meramını, arka planını doğru anlamayı da içermektedir.¹⁰⁵

İbn Abbas'ın (r.a.) tefsir inceliklerini şu başlıklar altında irdelemek mümkündür.

3.1. Esbâb-ı nüzûl Rivayetlerinden Kapsamlı Şekilde Yararlanması

Sahâbilerin âyetlerin nüzûl ortamının dikkate alması onlar için tabii bir durumdur.¹⁰⁶ Zira onların vahye şahitlik etmeleri, inen âyetlerin nerede, hangi şart ve koşullarda nâzil olduğunu bilmelerine imkân sağlamıştır. Bu sahâbilerden biri de İbn Abbas'tır (r.a.). İbn Abbas'ın (r.a.) tefsir rivayetlerine bakıldığında onun sûre ve âyetlerin nüzûl ortamı ve içeriği hakkında çok derin bir bilgisi olduğu görülmektedir. Said b. Cübeyr'in (öl. 94/713 [?]) anlattığı şu rivayet İbn Abbas'ın (r.a.) bu yönünü açık bir şekilde yansıtmaktadır. Zira o, şöyle demiştir: "İbn Abbas'a (r.a.) Tevbe Sûresi'ni sordum. 'Tevbe Sûresi, fâdihadır. Bu sûrede وَمِنْهُمْ وَمِنْهُمْ' Onlardan, onlardan"¹⁰⁷ (ifadesi) o kadar çok nâzil oldu ki, (münafıklar o sûrenin) onların tamamını anmadan durmayacağını sandılar', dedi. Enfâl Sûresi'ni sordum. 'O, Bedir hakkında nâzil oldu' dedi. Haşr Sûresi'ni sordum. 'O da Benî Nadîr hakkında nâzil oldu' dedi."¹⁰⁸ Aynı şekilde İbn Abbas'ın (r.a.) şu sözü de onun âyetlerin nüzûl ortamını önemseyişinin açık bir delilidir. Çünkü o, şöyle demiştir:¹⁰⁹ "Arapların cehaletini bilmek istiyorsan, En'âm Sûresi'nin yüz otuzuncu âyetlerinin yukarısını oku: "Bilgisizlikleri yüzünden beyinsizce çocuklarını öldürenler..." Bu söz, onun Kur'ân'ın nüzûl ortamını çok iyi bildiğini

¹⁰⁵ Muhammed Hüseyin Zehebî, *et-Tefsîr ve'l-müfessirîn* (Mısır: Mektebetü Vehbe, ts.), 1/40; Muhammed Ebû Zehre, *Zehretü't-tefâsîr* (b.y.: Dârü'l-Fikri'l-Arabî, ts.), 1/33.

¹⁰⁶ Bu konuda bk. İsmail Cerrahoğlu, "Abdullah İbn Abbas ve Tefsir İlmindeki Yeri", *Diyanet İlmî Dergisi*, 6/2 (1972),79.

¹⁰⁷ İbn Hacer rivayetteki وَمِنْهُمْ وَمِنْهُمْ ifadesinden kastın münafıkları konu edinen ve وَمِنْهُمْ ile başlayan (وَمِنْهُمْ الَّذِينَ يُؤَدُّونَ النَّبِيَّ) (وَمِنْهُمْ مَن يَلْمِزُكَ فِي الصَّدَقَاتِ), (وَمِنْهُمْ مَن عَاهَدَ اللَّهُ) âyetler olduğunu belirtmektedir. bk. İbn Hacer el-Askalânî, *Fethu'l-bârî*, thk. Muhammed Fuâd b. Abdilbâkî (Beyrut: Dârü'l-Marife, 1379), 8/629.

¹⁰⁸ Buhârî "Haşr" 1.

¹⁰⁹ Buhârî, "Menâkıb", 12.

işaret etmektedir. Zira vurguladığı âyetler, câhiliye müşriklerinin kötü uygulamalarına temas etmektedir.¹¹⁰ O bu sözünüle, âyetlerin nüzûl ortamını, âyetlerin kimleri nasıl ve neden övdüğünü yahut eleştirdiğini önemseydiğini ve bu konuda bilgi sahibi olduğunu açıkça göstermektedir.

Öte yandan İbn Abbas'ın (r.a.) esbâb-ı nüzûl rivayetlerinden istifade etme yöntemini şu şekillerde ele almak mümkündür: O, bazen doğrudan âyetin nüzûl sebebine işaret etmiştir. Örneğin İbn Abbas'ın (r.a.) aktardığına göre 'Hz. Peygamber (s.a.v.) kendisine vahiy nâzil olduğunda dudaklarını hareket ettiriyordu (âyetleri ezberlemeye çalışıyordu).' Bunun üzerine "Okumada acele etme."¹¹¹âyeti nâzil olmuştur.¹¹² İbn Abbas'tan (r.a.) naklettiğimiz bu rivayeten de anlaşıldığı üzere o, açık bir şekilde âyetin nüzûl sebebinin zikretmiştir.

Yine esbâb-ı nüzûl bağlamında değerlendirilmesi gereken bir diğer nokta da İbn Abbas'ın (r.a.) çoğunlukla esbâb-ı nüzûle örneklendirme cihetinden atıfta bulunmasıdır. Bazen bir âyetin nüzûlüyle ilgili sahâbeden birçok görüşün aktarıldığı görülmektedir. Bu rivayetler iyi bir şekilde tetkik edildiğinde aslında sahâbîlerin çoğunlukla âyeti belli bir nüzûl sebebine hasretmedikleri anlaşılmaktadır. Bilakis âyetin kapsamına giren tüm anlamları âyetin nüzûlü kapsamında değerlendirmişlerdir. Taberî bu hususu şu şekilde açıklamıştır: "Bazen âyet bir anlam için iner; Ardından ise (âyetin) indiği anlam üzere olan her şey âyetin hükmüne dâhil olur."¹¹³ Zerkeşî (öl. 794/1392) de şu tespitte bulunur: "Sahâbe ve tâbiîn uygulamalarından olarak bilinen o ki, onlardan birisi 'bu âyet şu konuda inmiştir' dediği zaman; bununla âyetin ilgili hükmü içerdiğini kastederler. Nüzûl sebebinin o mesele olduğunu kastetmezler."¹¹⁴ Mesela; "Mallarını gece ve gündüz, gizli ve açık olarak hayra sarfedenler..."¹¹⁵ âyetinin nüzûl sebebine dair birçok rivayet söz konusudur. İbn Abbas (r.a.) ve bir grup selef, âyetin Hz. Ali (öl. 40/661) hakkında nâzil olduğunu belirtmişlerdir. Bu görüşe göre Hz. Ali'nin (r.a.) dört dirhemi vardı. Bu dört dirhemini her birini gece, gündüz, açıktan ve gizliden tasadduk etti. Bunun neticesinde de bahsi geçen âyet nâzil

¹¹⁰ Celâlüddîn Süyûtî, ed-*Dürrü'l-mensûr*, 3/366.

¹¹¹ el-Kıyâmet 75/16.

¹¹² Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, 24/66.

¹¹³ Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, 21/288.

¹¹⁴ Zerkeşî, *el-Burhân*, 1/32.

¹¹⁵ el-Bakara 2/274.

oldu. İbn Abbas'ın (r.a.) bir diğer görüşüne göre ise Bakara Sûresi'nin 273. âyeti nâzil olduğunda Abdurrahmân b. Avf (öl. 32/652) yüklü bir parayı, Hz. Ali de (r.a.) geceleyin bir deve yükü hurmayı ashâb-ı Suffe'ye gönderirler. Ardından bu âyet ikisi hakkında nâzil olur. Bu yoruma göre âyetteki 'gündüz' lafzı, Abdurrahman b. Avf'ı; 'gece' ise Hz. Ali'yi (r.a.) kastetmiştir. Ebû'd-Derdâ (öl. 32/652 [?]), Ebû Zer (öl. 32/653), İbn Abbas (r.a.) ve bir grup tâbiüne göre âyet cihat için atları besleyenler hakkında nâzil olmuştur. Çünkü vasıfları böyle olanlar; atlarını gece, gündüz, gizli ve açıktan beslerler.¹¹⁶ Ebû Hüreyre'nin (öl. 58/678) besili atların yanından geçerken bu âyetleri okuduğu, zayıf ve cılız atların yanından geçerken ise sustuğu rivayet edilmiştir.¹¹⁷ Bunun yanı sıra Hz. Peygamber'in (s.a.v.) bu âyet için "At sahipleri hakkında inmiştir." dediğine dair rivayetler aktarılmıştır.¹¹⁸ Hz. Ömer de (r.a.) şöyle demiştir: "Bilin ki bazı cimrilikler nifaktan bir şubedir. İnfak edin, bu sizin için daha hayırlıdır. 'Mallarını gece ve gündüz, gizli ve açık olarak hayra sarf edenler...' âyetinin sahipleri/muhatapları neredeler!?"¹¹⁹ Hz. Ömer'in (r.a.) bu sözünden anlaşıldığı kadarıyla o, âyeti belli bir infakla sınırlı tutmamış ve âyetin hükmünü belli bir nüzûl sebebine hasretmemiştir.

Aktardığımız bu görüşlere bakıldığında İbn Abbas'tan (r.a.) âyetin nüzûlüyle ilgili üç görüş nakledildiği ve bunların infak merkezli örnekler olduğu görülmektedir. O, bir görüşünde âyetin zâhiriyle uyumlu şahıslara vurgu yaparken; diğer görüşünde ise cihat için hazırlanan atlara vurgu yapmıştır. Ayrıca İbn Abbas (r.a.), âyeti toplumsal ihtiyaçları merkeze alarak tefsir etmiştir. Zira ashâb-ı Suffe'nin, ihtiyaç içerisinde olma hasebiyle bu âyetin uygulanabileceği yerlerden birisi olduğu açıktır. Hz. Ömer (r.a.) ise tamamıyla âyetin umumuyla hareket etmiş ve mutlak infaka vurgu yapmıştır. Dolayısıyla zamanın ihtiyaç ve beklentilerine göre infak edilecek eşya ve yerler değişiklik gösterebilir. Netice itibariyle zikri geçen görüşler âyetin nüzûl sebebinden ziyade, âyetin kapsamına giren görüşlerdir denebilir. İbn Atıyye ise (öl.

¹¹⁶ Begavî, *Me'âlimü't-tenzîl*, 1/380; Kurtubî, *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'an*, 3/346.

¹¹⁷ Ahmed b. Muhammed b. İbrâhîm es-Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-beyân fî tefsîri'l-Kur'an*, thk. Ebû Muhammed b. Âşûr (Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 2002), 2/280.

¹¹⁸ Ebû Bekr Muhammed b. İbrâhîm b. Münzir, *Kitabu Tefsîri'l-Kur'an*, nşr. Sa'd b. Muhammed Sa'd (Medine: Dârü'l-Meâsir, ts.), 1/46.

¹¹⁹ İbn Münzir, *Kitabu Tefsîri'l-Kur'an*, 1/47.

541/1147) 'âyet her ne kadar Hz. Ali (r.a.) hakkında nâzil olmuş olsa da anlamın iyilik yapan, ihtiyaç sahibine karanlıkta sadaka veren her kişiyi' kapsadığını ve 'at beslemenin' de âyetin kapsamına girdiğini ifade etmiştir.¹²⁰

Bu verilerden de anlaşılacağı üzere bu âyet, hususi olarak Hz. Ali'nin (r.a.) davranışıyla tahsis edilemez. Dolayısıyla âyet, İbn Atıyye'nin zikrettiği gibi tüm anlamlara şâmilidir. Ayrıca öncelikli olarak Hz. Ali'nin (r.a.) âyete muhatap olduğu kanaatinde değiliz. Zira bu konuda birçok rivayet söz konusudur. Bazı rivayetlere göre söz konusu âyet kırk bin dinar tasaddukta bulunduğu için Hz. Ebû Bekir (r.a.) hakkında nâzil olmuştur.¹²¹ Ayrıca bu âyetin Tebük Gazvesi'nde orduya yardım ettikleri için Abdurrahman b. Avf (r.a.) ve Hz. Osmân (öl. 35/656) hakkında indiği de söylenmiştir.¹²² Ebû Hayyân (öl. 745/1344) ise 'âyetin has bir iniş sebebi olsa da mezkûr âyet içerdiği tüm anlamları içine alır' demiştir.¹²³ Diğer taraftan Reşid Rızâ (öl. 1935) âyetin tefsiriyle ilgili şöyle demiştir: "*(Âyette) umum vakitlerin ve gizli-açık umum hallerin beyanı söz konusudur. Aynı şekilde gecenin gündüze; gizlinin açığa takdimi, gizli sadakanın tercih edildiğinin ilanıdır. Ancak gizli ve açığın cemedilmesi; her birinin vaziyetin gerektirdiği ve maslahatın öncelendiği yer olduğunu gösterir. Birinin diğerinin yerini alması caiz olmaz.*"¹²⁴ Reşid Rızâ'nın bu tespitini son derece yerindedir denebilir. Dolayısıyla Kur'ân'ın tefsirini âyetin nüzûl sebeplerine hasretmek yanıltıcı olabilir. Dolayısıyla umum anlayışından istifade edilerek âyetlerin yorumlanmasının kanaatini taşımaktayız.

Ayrıca İbn Abbas'ın (r.a.) âyetlerin nüzûl sebebine işaret etmekle sınırlı kalmayan yorumlarına da rastlamak mümkündür. Onun konuyla ilgili tefsir rivayetlerine bakıldığında kimi zaman âyetin nüzûl sebebine temas ederken; âyetin nüzûl ortamına, nâzil olduğunda muhataplarda nasıl bir etki bıraktığına, âyetin tatbikine de odaklandığı böylelikle olay örgüsünü kapsayıcı bir

¹²⁰ İbn Atıyye el-Endelüsî, *el-Muharrerü'l-vecîz*, 1/371.

¹²¹ Ebüssuûd Muhammed b. Muhammed b. Mustafa, *İrşâdü'l-'akli's-selîm ilâ mezâya'l-Kitâbi'l-Kerîm* (Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, ts.), 1/265; Ebû Hafs Necmüddîn en-Nesefî, *Medârikü't-tenzîl ve haka'iku't-te'vîl*, thk. Yusuf Ali Bedevî (Beyrut: Dâru'l-Kelimi't-Tayyib), 1/223.

¹²² Süyûtî, *ed-Dürrü'l-mensûr*, 2/101.

¹²³ Ebû Hayyân Endelüsî, *el-Bahrü'l-muhîd*, thk. Sıdkî Muhammed Cemil (Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1420), 2/701.

¹²⁴ Reşid Rızâ, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-hakîm* (Kahire: el-Hey'etü'l-Mısriyyetü'l-Âmme, 1990), 3/77.

şekilde yansıttığı görülmektedir. Onun bu yönünü yansıtan en güzel örneklerden biri, Kur'ân'ın tebdil ettiği Hz. Peygamber (s.a.v.) uygulamasıdır. Ona göre Kur'ân'da ilk neshedilen şey kiblenin yönüdür. Hz. Peygamber, (s.a.v.) Medine'ye hicret ettiğinde çoğunluk Yahudilerden oluşuyordu. Allah, Hz. Peygamber'e yönünü Beytülmakdis'e yani Kudüs'e doğru çevirmesini emretti. İbn Abbas (r.a.), Hz. Peygamber'in (s.a.v.) on bir aya yakın Kudüs'e dönük namaz kıldığını ama Hz. Peygamber'in (s.a.v.) Hz. İbrahim'in kiblesine duyduğu sevgiden ötürü her namaz kıldığında da dua edip gökyüzüne baktığını, bunun üzerine Bakara Sûresi'nin 144-150. âyetlerinin nâzil olduğu ifade etmiştir. Ancak Yahudilerin şüpheye düştüklerini ve "Onları şimdiye kadar yöneltileri kableden vazgeçiren sebep nedir?"¹²⁵ dediklerini, bunun üzerine, "De ki: "Doğu da batı da Allah'ındır. O, dilediğini dosdoğru yola iletir."¹²⁶; "Nereye dönerseniz Allah'ın zâtı oradadır."¹²⁷ âyetlerinin nâzil olduğunu söylemiştir.¹²⁸ Bu rivayete bakıldığında onun çok ayrıntılı bilgiler aktardığı net bir şekilde anlaşılmaktadır. Dolayısıyla onun nesih meselesine odaklanması, âyetin neshedildiği ortama, Yahudilerin tepkisine ve kiblenin değişmesinin hikmetine değinmesi derin tefsir bilgisine sahip olduğuna işaret etmektedir.

3.2. Âyetleri Örnekler Vererek Yorumlaması

İbn Abbas'ın (r.a.) tefsir metodunun en dikkat çeken özelliklerinden biri, onun âyetleri örnekler vermek suretiyle açıklamasıdır. Esasen sahâbe tefsirinin de belirgin bir hususiyeti olarak gözüken bu yaklaşım, İbn Abbas'ta (r.a.) daha görünürdür. O, bir yandan çoğunlukla âyetleri bir örnek üzerinden tefsir ederek muhatabın âyeti somut bir şekilde anlamasına katkı sağlamaya çalışmış diğer taraftan bu yöntemle âyetin umumluğuna atıfta bulunarak, âyeti spesifik bir anlamla sınırlandırılmayacağını da göstermeye çaba harcamıştır. Bu hususun birçok örneğine rastlamak mümkündür. Söz gelimi, وَيَمْنَعُونَ الْمَاعُونَ¹²⁹ âyetindeki¹²⁹ *mâûn* ifadesinin belirginleşmesinde İbn Abbas'ın (r.a.) bu âyeti çok yönlü okuması ve örneklendirmesi dikkat çekmektedir. Zira İbn Abbas'tan (r.a.) *mâûn* ile ilgili pek çok rivayet nakledilmiş ve her biri farklı açı-

¹²⁵ el-Bakara 2/142.

¹²⁶ el-Bakara 2/142.

¹²⁷ el-Bakara 2/115.

¹²⁸ Taberî, *Câmi 'u'l-beyân*, 2/527.

¹²⁹ el-Mâûn 107/7.

lardan *mâûn* ifadesine temas etmiştir. O, çeşitli rivayetlere göre *mâûn* ifadesini; “Ev malzemesi”, “Ariyye (bağış)”, “Sahipleri henüz gelmedi” ve “İnsanların aralarında alıp verdikleri şeylerdir.” şeklinde açıklamıştır.¹³⁰ Tüm bu tefsirlere bakıldığında onun tek bir anlama hapsolmediğine âyetin tatbik edilmesinde çeşitli örnekleri alternatif olarak sunmaya çalıştığı anlaşılmaktadır. Başka bir ifadeyle o, tefsirin ameli boyutunu da göz önünde tutarak âyeti yorumlamıştır denebilir. Dolayısıyla bu sayede her muhatap, âyeti pratikte uygulayabilme imkânı bulabilecektir.

İbn Abbas'tan (r.a.), *يؤمنون بالجبت والطاغوت* âyetindeki¹³¹ *cibt* ve *tâğut* ifadelerinin tefsiriyle ilgili çeşitli rivayetler aktarılmıştır. Bir rivayete göre İbn Abbas (r.a.), *cibt* kelimesini, şirk ve put anlamında tefsir etmiştir.¹³² Ayrıca onun, âyetteki *cibt* ifadesini Huyey b. Ahtab (öl. 5/626) *tâğut* kelimesini Kâ'b b. Eşref (öl. 3/624) şeklinde tefsir ettiğine dair rivayetler mevcuttur.¹³³ Kaynaklarda zikrolun birçok rivayet, İbn Abbas'ın (r.a.) bu görüşünü destekler niteliktedir. Bu rivayetlere göre mezkûr âyet, Kâ'b b. Eşref ile Huyey b. Ahtab'ın müşriklerin putlarını övüp tevhidi kötülerine üzerine inmiştir.¹³⁴ Dolayısıyla İbn Abbas'ın (r.a.) zikrettiği iki ismi bu âyetle ilişkilendirmesi, anlamlıdır. Ayrıca İbn Abbas'ın (r.a.) bu iki ismi örnekleme bağlamında zikrettiğini de ileri sürmek mümkündür. Zira *cibt* ifadesini hem şirk ve put anlamında tefsir etmesi hem de *cibt* ifadesiyle kasdolunanın Huyey b. Ahtab olduğunu belirtmesi, onun âyeti örnekleme bağlamında ele aldığını gösterdiğini söylemek mümkündür. Buradan anlaşıldığı üzere İbn Abbas (r.a.), Kur'an'ın sakındırdığı bu iki ifadeyi, tevhide düşman iki isme yorumlayarak anlamı somutlaştırmak istemiştir. Nitekim Taberî'ye göre âyetteki iki ifadeden kasdolunan, şeytan, taş ve benzeri şeylere ta'zîm ve ibadet edilen her şeydir. Ayrıca Huyey ve Kâ'b' da bu umuma dahil olanlardandır. Zira onların kendi toplumları arasında Allah'a isyan edip şirk konusunda kendilerine itaat edilen ve sözü dinlenen kişilerden olduklarını belirtmektedir.¹³⁵

¹³⁰ Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, 24/636-638.

¹³¹ Nisâ 4/451.

¹³² İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-'azîm*, 2/334.

¹³³ Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, 7/139.

¹³⁴ Mukatil b. Süleymân, *Tefsîru Mukatil b. Süleymân*, 1/379.

¹³⁵ Taberî, *Câmi 'u'l-beyân*, 8/465.

3.3. Bağlamı Dikkate Alarak Âyetleri Yorumlaması

İbn Abbas (r.a.) sıklıkla âyetlerin bağlamından ve diğer karinelere hareketle kelimelerin anlamını tespit etmeye çalıştığı müşahede edilmektedir. Onun âyetlerdeki *rics* (الرِّجْز) kelimesini ‘azap’ mânasında,¹³⁶ vurûd ifadesini Kur’ân’ın dört yerinde ‘cehenneme girmek’ anlamında açıklaması¹³⁷ bu hususa dair bariz bir örnektir. O, kimi zaman aynı kelimeye bağlamdan hareketle çok farklı anlamlar da yüklemiştir. Söz gelimi, İbn Abbas (r.a.) اِهْدِنَا الصِّرَاطَ الْمُسْتَقِيمَ âyetindeki¹³⁸ الصِّرَاطَ ifadesini, çeşitli anlamlarda tefsir etmiştir. Bir rivayete göre âyeti ‘yol’ şeklinde tefsir etmiş, diğer bir rivayete göre ise ‘İslam’ olarak tevil etmiştir.¹³⁹ Yine o, Saffât Sûresi’nin 23. âyetindeki (صِرَاطُ الْجَحِيمِ) ifadesini ise ‘cehennemin ortası’¹⁴⁰ ve ‘cehennem yolu’¹⁴¹ şeklinde yorumlamıştır. Bu açıdan bakıldığında onun bir ifadeyi, bazen lugavî yönden açıkladığı bazen de bağlam ve diğer karinelere hareketle kastedilen anlamı ön plana çıkarıcı şekilde yorumladığı anlaşılmaktadır. Zira sırat ifadesinin yol anlamında tefsiri lugavî bir tefsirken, İslam şeklinde yorumlanması ise ilâhî muradı öncelikleğinin delilidir. Aynı şekilde İbn Abbas’ın (r.a.) fitne kelimesini irdelemesinde de benzer yaklaşım görülmektedir. Zira o, müşriklerden bahseden (ثُمَّ لَمْ تَكُنْ فِئْتَنَهُمْ)¹⁴² âyetindeki *fitne* ifadesini ‘mazeretleri’ şeklinde¹⁴³, وَمَنْ يُرِدِ اللَّهُ فِتْنَتَهُ âyetini¹⁴⁴ ‘dalalet’ biçiminde¹⁴⁵ وقاتلوهم حتى لا تكون فتنة âyetindeki¹⁴⁶ *fitneyi* ‘şirk’ şeklinde yorumlayarak¹⁴⁷ bir taraftan âyetin muradını ön plana çıkaran bir tevili tercih ederken, Hz. Dâvûd’un imtihanını ele alan اِنَّمَا فِتْنَاةٌ âyetindeki¹⁴⁸ *fitne* ifadesini ‘imtihan ettik’ şeklinde¹⁴⁹ yorumlayarak öte taraftan âyetin daha çok lugavî

¹³⁶ Taberî, *Câmi ‘u’l-beyân*, 2/118.

¹³⁷ Mukatil b. Süleymân, *Tefsîru Mukatil b. Süleymân*, 2/635.

¹³⁸ el-Fâtiha 1/6.

¹³⁹ Taberî, *Câmi ‘u’l-beyân*, 1/175.

¹⁴⁰ Buhârî, “Badu’l-halk”, 10.

¹⁴¹ Taberî, *Câmi ‘u’l-beyân*, 10/3208.

¹⁴² el-En’âm 6/23.

¹⁴³ Buhârî, “Tefsir”, 6.

¹⁴⁴ el-Mâide 5/41.

¹⁴⁵ Reccâl, *Tefsîru İbn Abbâs*, 178.

¹⁴⁶ el-Enfâl 8/39.

¹⁴⁷ Reccâl, *Tefsîru İbn Abbâs*, 201.

¹⁴⁸ es-Sâd 38/24.

¹⁴⁹ Taberî, *Câmi ‘u’l-beyân*, 21/181.

anlamını ön plana çıkararak bir tefsirde bulunmuştur. Benzer şekilde dalalet ifadesine yüklediği anlamlarda da bu yaklaşım belirgindir. Fatihâ Sûresi'ndeki *dalalet* ifadesini, Hz. Peygamber'in (s.a.v.) tefsirinden hareketle Hırsıyanlara hamleden¹⁵⁰ İbn Abbas (r.a.), Kalem Sûresi'nin 26. âyetindeki *فَلَمَّا رَأَوْهَا* (لَضَالُونَ) ifadesini ise 'bahçemizin yolunu kaybettik' şeklinde¹⁵¹ yorumlayarak lugavî bir anlamı ön plana çıkarmıştır. Böylelikle âyetin bağlamını dikkate alarak bir kelimenin kimi zaman farklı anlamlarda kullanıldığını yorumlarıyla belirginleştirmiştir denebilir.

3.4. Umum Anlayışı Dikkate Alarak Âyetleri Yorumlaması

İbn Abbas'ın (r.a.) konuyla ilgili rivayetleri dikkate alındığında onun çoğunlukla âyetlerin umumunu dikkate aldığı ve tahsisten kaçındığı anlaşılmaktadır. İbn Abbas (r.a.) umum-husus meselesini bilen biridir. Mesela *والسارق والسارقة* "Hırsızlık yapan erkek ve Hırsızlık eden kadın..."¹⁵² âyetinin manasının âm/genel mi yoksa hâs/özel mi olduğu kendisine sorulmuş o da âyetin âm/genel anlamda olduğunu söylemiştir.¹⁵³ Diğer taraftan İbn Abbas'ın (r.a.) âyetlerin umumuna odaklandığını gösteren rivayetler de söz konusudur. Söz gelimi, "Erkekler, kadınlar ve çocuklar içinden zayıf sayılanlar (yani) çaresiz kalanlar ve hiçbir kurtuluş yolu bulamayanlar müstesnadır."¹⁵⁴ âyetinin kimi kastettiğine dair önemli tespitlerde bulunmuş ve şöyle demiştir: "Ben ve annem, çaresiz kalan kadın ve erkeklerdendik."¹⁵⁵ Zira o, bununla kendisinin ve annesinin umum âyete dahil olduklarını ifade etmek istemiştir. Nitekim İbn Abbas (r.a.) ve annesi âyetin umumuna dahil olanlardan sadece bir kaçıdır. Âyetin kapsadığı ezilenlerin tamamı değildirler. İbn Abbas (r.a.), Kevser Sûresi'ndeki *kevser* ifadesinin ne anlama geldiğinin tespitiyle ilgili, "Allah'ın sadece ona verdiği hayırdır." diyerek kevser ifadesini 'mutlak hayır' anlamında değerlendirmiş ve tahsisten sakınmıştır. Öte yandan kimi rivayetlerde *kevserin* cennette bir nehir olduğuna dair bilgilerin bulunması onun bu açıklamasıyla çelişiyor denemez. Nitekim Hasan-ı Basri'ye (öl. 110/728) kevserin cennette bir nehir olduğunu

¹⁵⁰ Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 1/194.

¹⁵¹ Buhârî, "Tefsir", 68.

¹⁵² el-Mâide 5/38.

¹⁵³ Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 2/296.

¹⁵⁴ en-Nisâ 4/98.

¹⁵⁵ Mukatil b. Süleymân, *Tefsîru Mukatil b. Süleymân*, 1/389.

ileri sürenler vardır denildiğinde söz konusu nehirin Allah'ın ona bahşettiği hayra dahil olduğunu belirterek¹⁵⁶ bununla bir anlamda umum anlamı ön plana çıkarmaya çalışmıştır denebilir.

3.5. Konunun Arka Plan Bilgisiyle Âyetleri Yorumlaması

İbn Abbas'ın (r.a.) tefsir inceliklerden biri de meseleleri derinlemesine irdelemesi ve ele aldığı konunun arka plan bilgisine yer vermesidir. Bu yönüyle o, âyetlerin doğru anlaşılması konusunda önemli bir referans olmuştur. Rivayetlere göre Hz. Ömer (r.a.), Kudâme b. Maz'un'u (öl. 36/656) Bahreyn valisi olarak atamıştır. Ancak onun içki içtiğini öğrenince Kudâme'yi (r.a.) kırbaça cezalandırmak istemiştir. Ancak Kudâme, cezalandırılmayacağına gerekçe olarak Mâide Sûresi'nin 93. âyetini delil göstermiştir. Zira o, kendisinin hem iman edip salih amel işleyenlerden hem sakınıp iman edip iyilik yapanlardan olduğunu hem de Hz. Peygamber'le (s.a.v.) beraber Bedir, Uhud, Hendek ve diğer olaylara şahitlik ettiği ifade etmiş ve dolayısıyla da kendisini cezalandırmasının mümkün olmadığını belirtmiştir. Bunun üzerine Hz. Ömer (r.a.), sahabilerden Kudâme'nin görüşlerini çürütmesini talep etmiştir. İbn Abbas (r.a.) şöyle der: *"O âyetler geçmiştekiler için mazeret, kalanlar için ise hüccet olarak nâzil oldu. Ölenleri mazur gördü, zira onlar rablerine kavuştuktan sonra içki haram kılındı. Kalanlara hüccettir çünkü Allah "Ey iman edenler! İçki, kumar, dikili taşlar, fal okları şeytan işi iğrenç şeylerden ibarettir."¹⁵⁷ buyurmuştur... Şayet iman edip salih amellerde bulunup, sakınıp iman edip, sakınıp iyilikte bulunmaya devam edenlerden ise Allah içki içmeyi nehyetmiştir."* Hz. Ömer (r.a.) İbn Abbas'ın (r.a.) bu değerlendirmelerine 'doğru söyledin' demiştir.¹⁵⁸ Başka bir rivayette ise İbn Abbas (r.a.), *"Artık kime Allah'tan bir öğüt erişir de faizi bırakırsa geçmişteki kendisininindir, durumunun takdiri Allah'a aittir."*¹⁵⁹ âyetini bu bağlama yorumuştur.¹⁶⁰ Böylelikle o, bir âyetin kenarından tutup genel hükme varmayı doğru bulmamış, Allah'ın haram kıldığı içkinin hiç kimseye hiçbir şekilde helal kılınmayacağını Kur'an bütünlüğü ve tarihî verilerden hareketle ortaya koymuş-

¹⁵⁶ Buhâri, "Rikâk", 53.

¹⁵⁷ el-Mâide 5/101.

¹⁵⁸ Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 4/151.

¹⁵⁹ el-Bakara 2/275.

¹⁶⁰ Reccâl, *Tefsîru İbn Abbâs*, 189.

tur. Yine İbn Abbas'ın (r.a.), (وَلَذِكْرُ اللَّهِ أَكْبَرُ)¹⁶¹ âyetini tevil biçimi onun derinliğini yansıtan örneklerden bir diğeridir. Ona göre âyetin iki veçhi mevcuttur. Birincisi, kulun bir günah işlediği esnada Allah'ı zikretmesidir/hatırlamasıdır. İkincisi ise Allah'ın kulunu zikretmesidir. Ona göre bu zikir, kulun Allah'ı zikretmesinden daha büyüktür.¹⁶² Böylelikle o, bu âyeti hem Allah Teâlâ açısından hem de kul açısından tefsir ederek bir âyeti iki bağlamda açıklamıştır. Bu açıdan bakıldığında bir lafzın aynı anda iki anlamı ifade edebileceği anlaşılmıştır.

3.6. Kur'ân Kıssalarındaki Bilgiye Dayalı Otoritesi

İbn Abbas (r.a.), Kur'ân kıssaları noktasında ciddi bir birikime sahiptir. Zira rivayetlere bakıldığında onun peygamber kıssalarına dair önemli detaylar zikrettiği görülmektedir. Söz gelimi, Hz. İbrahim'in babasına yaptığı istişfardan vazgeçme gerekçesinin ne olduğuna dair birçok yorum mevcuttur. İbn Abbas'a (r.a.) göre, "Onun bir Allah düşmanı olduğu kendisine belli olunca ondan uzaklaştı."¹⁶³ Hz. İbrahim'in babasının batıl yolda olduğunu öğrenmesi, babasının ölümüyle anlaşılmıştır. Babası hayatta iken Hz. İbrahim, onun için istişfarda bulunmuş, ancak öldüğünde artık onun küfür üzere öldüğünü anlamış ve istişfarda bulunmayı terk etmiştir.¹⁶⁴ Diğer taraftan o, Tevbe Sûresi'nin 113. âyetini¹⁶⁵ de bu bağlamda yorumlamıştır.¹⁶⁶

İbn Abbas, "İsrâiloğulları'ndan kâfir olanlar, Dâvûd ve Meryem oğlu İsmâ diliyle lanetlenmişlerdir."¹⁶⁷ İsrâiloğulları'nın nasıl lanetlendiğini güzel bir şekilde değerlendirmiştir. Ona göre İsrâiloğulları her dilde lanetlenmişlerdir. Yani Hz. Musâ'ya nâzil olan Tevrat'ta da Hz. Dâvûd'a nâzil olan Zebur'da da Hz. İsmâ'ya indirilen İncil'de de ve Resûl-i Ekrem'e nâzil olan Kur'ân'da da lanetlenmişlerdir.¹⁶⁸ Said b. Cübeyr, İbn Abbas'a (r.a.) Hz. Mûsâ peygamberin "Ba-

¹⁶¹ el-Ankebût 29/45.

¹⁶² İbn Ebî Hâtim, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-'azîm*, 9/3067

¹⁶³ et-Tevbe 9/114.

¹⁶⁴ Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 14/519.

¹⁶⁵ "Müşriklerin cehennemlik oldukları müminler nezdinde açıklık kazandıktan sonra, akraba bile olsalar peygamber de müminler de onların başışlanmalarını dileyemezler." et-Tevbe 9/113.

¹⁶⁶ Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 14/171.

¹⁶⁷ el-Mâide 4/78.

¹⁶⁸ Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 10/489.

ba, 'bana sekiz yıl çalışmana karşılık şu iki kızından birini seninle evlendirmek istiyorum. Eğer on yıla tamamlarsan bu da senin bileceğin bir şey'"¹⁶⁹ âyetinde zikredilen hangi süreyi tamamladığını sormuştur. İbn Abbas da (r.a.) Hz. Mûsâ'nın iki süre içerisinde en çok olanı ve en güzelini tamamladığını ifade etmiştir.¹⁷⁰ Konuyla ilgili, "Ben Cibril'e Mûsâ'nın iki süreden hangisini tamamladığını sordum. Daha tamamlayıcı ve kâmil olanı, dedi." tarzında birçok hadis rivayet edilmiştir. Bu hadisin sıhhati konusunda farklı değerlendirmeler yapılmış olsa da¹⁷¹ İbn Hacer İbn Abbas'ın (r.a.) bu görüşünü merfû' kapsamında değerlendirmektedir. Ona göre İbn Abbas (r.a.), Ehl-i kitaba itimat etmediğinden dolayı bu rivayeti merfû' hükmündedir.¹⁷² Bunun yanı sıra İbn Abbas'ın (r.a.) birçok Kur'ân kıssası hakkında güzel değerlendirmelerine rastlamak da mümkündür. Tefsir ve hadis kitapları bu konuda birçok örnek zikretmektedir. Örneğin Buhârî'nin, İbn Abbas'ın (r.a.) rivayet ettiği Mûsâ-Hızır kıssasına geniş yer vermesi bu örneklerdendir.¹⁷³

3.7. Makâsıdı Yönu Gözetmesi

İbn Abbas'ın (r.a.) tefsir anlayışına bakıldığında onun İslam'ın hikmet ve gayeleri penceresinden âyetleri tahlil ettiği ve kolaylaştırıcı bir yöntem takip ettiği görülür. Bu durum onun tefsir rivayetlerinde bariz bir şekilde belirgindir. Söz gelimi "Ey iman edenler! Bir toplulukla karşılaştığınız zaman sebat edin ve Allah'ı çok anın ki kurtuluşa eresiniz"¹⁷⁴ âyetinin tefsirini İslam'ın hikmet ve gayeleri penceresinden yaklaşıyor tefsir etmiştir. Ona göre Allah kuluna bir şey farz kıldığında muhakkak o farz kıldığı şeylere malum sınırlar koyar ve mazeret hâlinde ise kullarını mazur görür. Ancak zikir bundan müstesnadır. Zira Allah zikir için tamamlayıcı bir sınır koymamıştır. Kişi, akli melekelerini kaybetmediği sürece Allah'ı zikretmesi gerekmektedir. İbn Abbas (r.a.) bu düşüncesini şu âyetle de desteklemiştir: "Namazı bitirince de ayakta iken, otururken ve yatarken Allah'ı anın."¹⁷⁵ O, tüm hallerde; gece ve gündüz, karada ve denizde,

¹⁶⁹ el-Kasas 28/27.

¹⁷⁰ Buhârî, "Şehâdât", 38.

¹⁷¹ Bu konuda bk. İbn Kesir, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-'azîm*, 6/230-232.

¹⁷² Askalânî, *Fethu'l-bârî* 5/291.

¹⁷³ Buhârî, "Enbiya", 39.

¹⁷⁴ el-Enfâl 8/45.

¹⁷⁵ en-Nisâ 4/113.

yolculukta ve ikamet hâlinde, fakirlik ve zenginlikte, hastalık ve sağlıkta, gizli ve açıkta Allah'ın zikredilmesi şeklinde âyeti açıklamıştır.¹⁷⁶ Onun bu yorumu, İslam'ın hikmet ve gayelerini ön plana çıkarıcı mâhiyettir. Zira o bu yorumuyla Allah'ı anma hariç diğer ibadetlerde İslam'ın kolaylaştırıcı yönüne temas etmiştir. Esasen onun bu ayrımı, fikhî meselelerde kolaylaştırıcı olmanın gerekliliğini göstermektedir. Nitekim onun bu kolaylaştırıcı yönünü ön plana çıkarıcı rivayetleri mevcuttur. Örneğin o, "Allah hiçbir kimseyi, gücünün yetmediği bir şeyle yükümlü kılmaz"¹⁷⁷ âyetinde kastedilenlerin müminler olduğunu, Allah'ın din hakkında müminlerin işlerini kolaylaştırdığını belirtmiş ve bu anlama işaret eden "Size din konusunda hiçbir güçlük yükledi;"¹⁷⁸; "Allah sizin için kolaylık istiyor, güçlük çekmenizi istemiyor."¹⁷⁹; "O halde gücünüz yettiğince Allah'a saygısızlıktan sakının"¹⁸⁰ âyetlerini de buna delil göstermiştir.¹⁸¹ Zikrettiği tüm âyetlerin zâhirî anlamı dikkate alındığında İslam'ın kolaylaştırıcı yönü öne çıkmaktadır. Nitekim onun fikhî fetvalarına da bakıldığında bu konuda İslam'ın maksatlarını gözetici fetvalar verdiği görülür.¹⁸²

Ayrıca İbn Abbas (r.a.), "Namazında sesini fazla yükseltme, fazla da kısma, ikisinin arasında bir yol tut."¹⁸³ âyetinin Hz. Peygamber'in (s.a.v.) Mekke'de gizlendiği dönemde nâzil olduğunu belirtmiştir. Hz. Peygamber'in (s.a.v.) namazında Kur'ân okurken sesini yükselttiğini, müşriklerin bunu duyduğunu ve Kur'ân'a, onu indirene ve onu ulaştırana küfrettiklerini söylemiştir. Bunun üzerine İsrâ Sûresi'nin 110. âyetinin nâzil olduğunu ifade etmiştir. Ona göre bu âyetle Hz. Peygamber'den (s.a.v.) müşriklerin duymaması için sesini yükseltmemesinin talep edildiği ve sahâbîlerin de işitebilmeleri için sesini çok kısımamasının istendiği, müminlerin Kur'ân'ı işitebilmeleri için bu ikisi arasında orta bir yol takip etmesinin tavsiye edildiğini söylemiştir.¹⁸⁴ Başka bir rivayette ise âyetteki "İkisi arasında orta bir yol tut." ifadesinden kastın, riya için

¹⁷⁶ Reccâl, *Tefsîru İbn Abbâs*, 155.

¹⁷⁷ el-Bakara 2/286.

¹⁷⁸ el-Hac 22/78.

¹⁷⁹ el-Bakara 2/185.

¹⁸⁰ et-Tegâbün 64/16.

¹⁸¹ Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 6/130.

¹⁸² Bu konudaki örnekler için bk. Reccâl, *Tefsîru İbn Abbâs*, 171.

¹⁸³ el-İsrâ 17/110.

¹⁸⁴ Buhârî, "Tefsir", 17; "Tevhid", 34..

namaz kılınmaması ve insanlardan korktuğu içinde kişinin namazı terk etmemesi şeklinde yorumlamıştır.¹⁸⁵

Anlaşıldığı üzere İbn Abbas (r.a.), sadece âyetin nüzûl sebebine temas etmekle kalmamış, âyetin nasıl anlaşılması gerektiğine de yoğunlaşmıştır. Özellikle onun âyetin Mekkî dönemde nâzil olduğunu belirtmesi ve muhatapları merkeze alan bir tefsir yorumunu tercih etmesi onun ilmî derinliğini yansıtmaktadır. Görüldüğü üzere o, olay örgüsünü çok güzel bir şekilde yansıtarak âyetin nüzûl sebebini, ilâhî muradın doğru anlaşılması bağlamında ayırtılılarıyla zikretmiştir. Onun bu yorumu makâsîdî tefsir bağlamında ele alınması mümkündür. İbn Abbas'ın değerlendirmelerinden de anlaşılacağı üzere Hz. Peygamber'in (s.a.v.) sesinin kısılmasının istenmesi, müşriklerin Allah ve Rasulüne küfretmelerinin önlenmesi başka bir ifadeyle, küfürlerinde aşırı gitmelerinin önlenmesi amacı gütmektedir. Zira Hz. Peygamber (s.a.v.), nefret ettirmek için değil, teşvik etmek için gönderilmiştir.¹⁸⁶ Öte yandan Mücâhid'in aktardığına göre İbn Abbas (r.a.), nassın olmadığı konularda bir soruyla karşılaştığında "Allah onlardan sizi muaf tutmuştur."¹⁸⁷ âyetini okumuş ve devamında "O, affedilenler arasındadır." demiştir.¹⁸⁸

3.8. Mekkî ve Medenî Bilgisine Vukûfiyeti

Rivayetlere bakıldığında, İbn Abbas'ın (r.a.) âyetlerin indiği mekâna dair derin bir bilgisi olduğu ve bunu önemseydiği anlaşılmaktadır. İbn Abbas'ın (r.a.) sûrelerin Mekkî yahut Medenî olduklarına dair görüşlerini yansıtan birçok rivayet mevcuttur. İbn Abbas'a (r.a.) göre, bir sûrenin başlangıcı Mekk'e de nâzil olduğunda o sûre Mekkî olarak kabul ediliyordu. Sonrasında Allah o sûreyi tamamliyordu.¹⁸⁹ Ancak bunun ayrıntılarını bu çalışmada değinmeyeceğiz. Zira esasen üzerinde durmak istediğimiz konu onun bu konuda tefsir literatürüne ciddi katkı sunduğudur. Özellikle onun Mekkî yahut Medenî olan bazı sûreler içerisinde istisna olan bazı âyetlere temas etmesi çok

¹⁸⁵ Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 17/588.

¹⁸⁶ Muhammed et-Tâhîr b. Muhammed b. Muhammed et-Tâhîr, *Makasîdü's-şerî'ati'l-İslâmiyye* (Tunus: Vizaretü'l-Evkaf ve's-Şuuni'l-İslâmiyye, 2004), 1/397.

¹⁸⁷ el-Mâide 5/101.

¹⁸⁸ Mahmûd el-Hüseynî el-Âlûsî, *Râhu'l-me'ânî fi tefsîri'l-Kur'ânî'l-'azîm ve's-seb'i'l-mes'ûnî*, thk. Ali 'Abdûlbârî' Atiyye (Beirut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1415), 4/40.

¹⁸⁹ Süyûtî, *el-İtkan* 1/42.

önemlidir. Örneğin onun Enfâl Sûresi'nin altı âyeti hariç tümünün Mekkî olduğunu ve bir gecede indirildiğini¹⁹⁰, En'âm Sûresi'nin tek bir seferde Mekte'de nâzil olduğunu¹⁹¹ İbrahim Sûresi'nin, Bedir Gazvesi'ne katılan müşriklerin ölülerini konu edinen İbrahim Sûresi'nin 28-29. âyetleri hariç sûrenin tamamının Mekkî olduğunu¹⁹² belirtmesi bu bağlamda değerlendirilebilir. Rivayetlere göre Mücâhid, İbn Abbas'a (r.a.) Mekkî ve Medenî âyetlerin ne olduğunu kendisine haber vermesini istemiştir. O da bu konuda ayrıntılı bir cevap vermiştir.¹⁹³

İbn Abbas'ın (r.a.) Mekkî ve Medenî bilgisine sahip oluşu, onun bazı âyetleri yorumlamasına etkide bulunmuştur. Söz gelimi "Onlar zekâtı vermeyen kimselerdir. Onlar ahireti de inkâr ederler."¹⁹⁴ âyetindeki zekât ifadesinin ne anlama geldiği hususunda ihtilaf edilmiştir. İbn Abbas (r.a.) ve bir kısım selefe göre âyetteki zekâtan kasıt, müşriklerin Allah'ı birlememesidir. Yani müşrikler, Allah'ın birliğine şahadet etmezler.¹⁹⁵ Katâde (öl. 117/735) gibi bazı alimler ise mezkûr âyetteki zekatı, şer'î anlamdaki zekat bağlamında yorumlamışlardır. Taberî de âyetin bağlamından hareketle bu yorumu tercih etmiştir.¹⁹⁶ Âyetin şer'î anlamını temel almayan âlimler ise Fussilet Sûresi'nin Mekkî olduğunu, zekâtın Medine'de farz kılındığını ileri sürmüşlerdir. Dolayısıyla da âyet şer'î anlama değil bilakis "هل لك إلى أن تزكى" "Arınmayı ve seni rabbinin yoluna iletmemi ister misin?"¹⁹⁷ âyetinde olduğu gibi nefis tezkiyesine işaret etmektedir.¹⁹⁸

3.9. Âyetler Arasında İhtilâfın Olmadığını Delillerle İzah Etmesi

¹⁹⁰ Alâüddin Ali b. Muhammed b. İbrâhîm Hâzin, *Lübâbü't-te'vîl fi me'âni't-tenzîl*, nşr. Muhammed Ali Şahin (Beyrut: Dârü'l-Kütübü'l-İlmiyye, ts.), 2/97.

¹⁹¹ Ebû Ca'fer İsmâîl en-Nehhâs, *en-Nâsîh ve'l-mensûh*, thk. Muhammed Abdüsselâm Muhammed (Küveyt: Mektebetü Felah, 1408), 415.

¹⁹² Muhammed b. Ali b. Muhammed eş-Şevkânî, *Fethu'l-kadîr* (Şam: Dâru İbn Kesîr, 1414), 3/111.

¹⁹³ Çok uzun olduğu için burada aktarmıyoruz. Bu konuda bk. Süyûtî, *el-İtkan* 1/39.

¹⁹⁴ el-Fussilet 41/7.

¹⁹⁵ Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 21/430

¹⁹⁶ Harbî, *Kavâidü't-tercîh*, 2/61.

¹⁹⁷ en-Nâziât 79/18.

¹⁹⁸ İbn Atıyye el-Endelüsî, *el-Muharrerü'l-vecîz*, 5/5.

İbn Abbas'ın tefsir yorumlarına bakıldığında onun Kur'an âyetleri arasında bir ihtilaf ve çelişkinin olmadığını ortaya koymaya çalıştığı birçok örnek mevcuttur. Bu örneklerin çoğu, kendisine bu konuda yöneltilen soruların cevabından müteşekkildir. Yukarıda belirtildiği üzere İbn Abbas kendi döneminde tefsirle ilgili en çok müracaat edilen isimlerden birisi olmuştur. Bu açıdan bakıldığında insanların anlamadığı yahut zâhiren ihtilaf buldukları âyetlerin izahını İbn Abbas'a sormaları son derece doğaldır. Bu bağlamda zâhirî anlamda birbiriyle ihtilaflı görünen birçok âyetin tefsiri İbn Abbas'a sorulmuş, o da âyetler arasında bir çelişkinin olmadığını anlaşılır bir şekilde ortaya koymaya çalışmıştır.

Rivayetlere göre İbn Abbas'a (r.a.) "*Miktarı elli bin yıl olan bir günde yükselip çıkar.*"¹⁹⁹ âyeti sorulmuş, o da bu âyet hakkında yorum yapmamış²⁰⁰ ve onların sorduklarından daha etkili başka âyetleri haber vereceğini söylemiş ve şu âyetleri okumuştur: "*İşte o gün insana da cine de günahı hakkında soru sorulmaz.*"²⁰¹; "*Rabbine andolsun ki muhakkak surette onların hepsini sorguya çekeceğiz!*"²⁰²; "*Bu öyle bir gündür ki artık konuşamazlar.*"²⁰³ Ardından şöyle demiştir: "*O tek günün birçok günleri (vakitleri) vardır. Allah o günde dilediğini yapacaktır. Bazı vakitlerde konuşamazlar. Bazı vakitler ise (onlar için) dehşetli ve çetin olacaktır.*"²⁰⁴ İbn Abbas (r.a.) böylelikle ahiretteki sorgulamaların çeşitli ve değişik şekillerde olacağını tek bir duruma odaklanılmaması gerektiğini güzel bir şekilde izah etmiş ve âyetler arasında bir tenâkuzun olmadığını ortaya koymaya çalışmıştır.²⁰⁵ Rivayetlere bakıldığında İbn Abbas'ın (r.a.) buna benzer zâhiren ihtilaflı birçok âyeti açıkladığı görülmektedir.²⁰⁶

Sonuç

¹⁹⁹ el-Meâric 70/4.

²⁰⁰ Bu âyetin yorumuyla ilgili İbn Abbas'tan aktarılan başka rivayetler için bk. Kurtubî, *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'an*, 18/283.

²⁰¹ er-Rahmân 55/39.

²⁰² el-Hicr 15/92.

²⁰³ el-Mürselât 77/35.

²⁰⁴ Süyûtî, *ed-Dürrü'l-mensûr*, 8/387.

²⁰⁵ Ayrıntılı bilgi için bk. İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-'azîm*, 7/499.

²⁰⁶ Bazı örnekler için bk. Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 3/448; İbn Ebî Hâtim, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-'azîm*, 7/2434; Süyûtî, *ed-Dürrü'l-mensûr*, 8/279.

Bu çalışmada, hicrî birinci asırdan itibaren oluşan tefsir ilminin önemli isimlerinden biri olan İbn Abbas'ın (r.a.) âyetleri tefsir yöntemine yer verilmiştir. Araştırmada iki konu üzerinde durulmuştur. Bunlardan biri İbn Abbas'ın (r.a.) tefsir kaynaklarıdır. Onun en önemli tefsir kaynaklarının Kur'ân, sünnet, Arap dili ve sahâbenin ileri gelenlerinin tefsir yorumları olduğu ve bunlardan çok yerinde ve derinlikli istifade ettiği görülmüştür. Hz. Peygamber'in (s.a.v.) duasına mazhar olması hasebiyle ve Kur'ân'ın nâzil olduğu ortam bilgisine sahip olması, onun Kur'ân'a bütüncül yaklaşmasına ve her âyetten en iyi şekilde istifade etmesine etki etmiştir. Benzer şekilde Hz. Peygamber'in sünneti için de bu durum geçerlidir. Ancak onun sünnetten istifade etmesi, Hz. Peygamber'in bir sözünü bir âyetle ilişkilendirmekle sınırlı bir durum arz etmemektedir. Bilakis Hz. Peygamber'in (s.a.v.) yirmi üç yıllık hayatını da tefsirin önemli kaynaklarından biri kıldığı görülmektedir. İbn Abbas'ın (r.a.) önemli tefsir kaynaklarından biri olan Arap dilinden istifade etme yöntemi, çalışmada üzerinde durulan diğer bir konu olmuştur. Onun bu yönüne bakıldığında Kureyş'in kelimeleri kullanım biçimi, örfü ve şiirleri, lafzı-anlam ilişkisini dikkate alma, şer'î anlama yoğunlaşma gibi birçok faktörü gözettiği çalışmada örnekleriyle ortaya konmuştur. Onun tefsirinin önemli kaynaklarından bir diğeri de bilgin sahâbilerdir. Onun İslâmî davetin ilk yıllarında yaşının küçük olmasından ve bazı şeylere şahitlik edemediğinden ötürü ilmi anlamda sahâbilerden istifade etmesi bir gereklilik arz etmiştir.

Çalışmanın ikinci konusunu ise İbn Abbas'ın (r.a.) tefsir incelikleri oluşturmaktadır. Bu bağlamda İbn Abbas'ın (r.a.) nüzûl rivayetlerine yaklaşım biçimi ayrıntılı bir şekilde örnekler üzerinden irdelenmiştir. Onun nüzûl rivayetlerine yaklaşım biçiminin çok derinlikli olduğu, kimi zaman nüzûl sebebine değindiği âyet hakkında önemli değerlendirmelerde bulunmaya çalıştığı tespit edilmiştir. Ayrıca İbn Abbas'ın (r.a.) âyetlerin bağlamına yoğunlaşan önemli isimlerden olduğu görülmüştür. Onun aynı kelimeye bağlamdan hareketle birçok anlam yüklediği örneklerle ortaya konmuştur. Yine onun tefsir inceliklerinden bir diğeri, örnekler üzerinden âyetleri açıklamasıdır. Birçok yerde âyetleri bir örnek üzerinden izah ederek, âyetlerin daha somut anlaşılmasına katkı sunmaya çalışmıştır. Onun başka bir özelliği ise âyetlerin umumıyla amel etmesidir. Araştırmada bir karine olmadığı sürece âyetlerin umumunu dikkate aldığı gösteren örneklerle yer verilmiştir. Ayrıca onun

Mekkî-Medenî âyetler hakkında çok bilgin bir isim olduğu, İslam'ın maksat ve gayeleriyle uyumlu yorumlarda bulunduğu, Kur'ân kıssalarına dair önemli ayrıntılar paylaştığı, Kur'ân âyetleri arasında bir çelişki olmadığını ortaya koyduğu da bu araştırmada tespit edilen diğer noktalarıdır.

Kaynakça

- Âlûsî, Ebû's-Senâ Şihâbüddîn Mahmûd b. Abdillâh b. Mahmûd el-Hüseynî. *Rûhu'l-me'ânî fi tefsirii'l-Kur'âni'l-'azîm ve's-seb'i'l-meşânî*. thk. Ali 'Abdülbârî' Atiyye. Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1415.
- Askalânî, İbn Hacer. *Fethu'l-bârî bi-şerhi Sahîhi'l-Buhârî* thk. Muhammed Fuâd b. Abdilbâkî. Beyrut: Dârü'l-Marife, 137
- Aydın, İsmail. "İbn Abbas: Filolojik Tefsirin Öncüsü". *EKEV Akademi Dergisi. Sosyal Bilimler* 15/48 (2011), 117-132.
- Babai, Aliekber. "Sahabi Bir Müfessir Olarak İbn Abbas ve Onun Tefsirdeki Konumu". *Misbah* 2/6 (2014), 169-190.
- Begavî, Hüseyin b. Mes'ûd b. Muhammed el-Ferrâ'. *Şerhu's-sünne*, thk. Züheyr eş-Şâvîs ve Şuayb el-Arnaût. Dımaşk: el-Mektebetü'l-İslâmî, 1983.
- Belâzürî, Ebû'l-Hasen Ahmed b. Yahyâ b. Câbir b. Dâvûd. *Cümelü min Ensâbi'l-eşrâf*. thk. Süheyl Zekkâr - Riyad Ziriklî. Beyrut: Daru'l-Fikr, 1996.
- Can, Süleyman - Seber, Abdulkerim. "Kur'ân'ın Filolojik Tefsiri Bağlamında Abdullah bin Abbas'ın Yeri ve Önemi". *İslami İlimler Araştırmaları Dergisi* 11 (2022), 138-160.
- Cerrahoğlu, İsmail. "Abdullah İbn Abbas ve Tefsir İlmindeki Yeri". *Diyanet İlmî Dergisi* 6/2 (1972), 74-83.
- Çakan, İsmail Lütfi - Eroğlu, Muhammed. "Abdullah b. Abbas", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Erişim 10 Kasım 2022. <https://islamansiklopedisi.org.tr/abdullah-b-abbas>
- Çetin, Mustafa. "Abdullah İbn Abbas (r.a.) ve Tefsiri". *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 1 (1983), 227-238.

- Çetiner, Bedreddin. "Mesel", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Erişim 8 Kasım 2022. <https://islamansiklopedisi.org.tr/mesel#3-tefsir>
- Ebû Zehre, Muhammed b. Ahmed b. Mustafâ. *Zehretü't-tefâsîr*. b.y: Dârü'l-Fikri'l-Arabî, ts.
- Ebüsuûd, Muhammed b. Muhammed b. Mustafa. *İrşâdü'l-'akli's-selîm ilâ mezâya'l-Kitâbi'l-Kerîm*. Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, ts.
- İbn Hibban, Ebû Hâtim Muhammed b. Hibbân b. Ahmed el-Büstî. *es-Sikât*. Haydarâbâd: Dâiratü'l-Meârifil-. Osmâniyye, 1393/1973.
- el-Izzî, Ahmed Ali Hüseyin - Taş, Sakin. "İbn Abbas ve Kur'ân Nassını Anlayışı = İbn Abbas ve Fehmuhû lî'n-Nassi'l-Kur'ânî". *İslâm Medeniyetinin Kurucu Nesli Sahâbe III -Sahâbe ve Dirâyet İlimleri - Tebliğ ve Müzâkereler* 369-391. Sakarya: Sakarya Üniversitesi Yayınları, 2018.
- Endelüsî, İbn Atıyye. *el-Muharrerü'l-vecîz fî tefsîri'l-kitâbi'l-'azîz*. nşr. Abdüsselam Abdüşşafi Muhammed. Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1422.
- Endelüsî, Ebû Hayyân. *el-Bahrü'l-muhît*. thk. Sıdkî Muhammed Cemil. Beyrut: Dârü'l-Fikr,1420.
- Halidi, Salâh Abdülfettâh. *Ta'rîfu'd-dârisîn bî menâhici'l-müfessirîn*. Dımaşk: Dârü'l-Kalem, 2008.
- Harbî, Hüseyin. *Kavâidü't-tercih inde'l-müfessirin: Dirase Nazariyye Tatbikiyye*. Riyad: Daru'l-Kasım: 2008.
- Hâzin, Alâüddîn Alî b. Muhammed b. İbrâhîm. *Lübâbü't-te'vîl fî me'âni't-tenzîl*. nşr. Muhammed Ali Şahin. Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, ts.
- İbn Cüzeyy, Ebû'l-Kâsım Muhammed b. Ahmed b. Muhammed. *et-Teshîl li-'ulûmi't-tenzîl*. nşr. Abdullah Halidî. Beyrut: Dârü'l-Erkam b. Ebi'l-Erkam, 1416.
- İbn Ebî Şeybe, Ebû Bekr Abdullâh b. Muhammed. *el-Mûsâ nnafe*. thk. Sa'd b. Nasr eş-Şusri. Riyad: Dâru Künuz, 2010.
- İbn Hanbel, Ahmed. *Fezâilü's-sahâbe*. thk. Vasiyullah Muhammed Abbas (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1983.

- İbn Kesîr, Ebû'l-Fidâ İsmâîl b. Ömer Kureşî. *Tefsîrû'l-Kur'âni'l-'azîm*. nşr. Muhammed Hüseyin Şemsüddîn. Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1419.
- İbn Kesîr, Ebû'l-Fidâ' İmâdüddîn İsmâîl b. Şihâbiddîn. *el-Bidâye ve'n-nihâye*. Kahire: Matbaatü's-Saâde, ts.
- İbn Münzir, Ebû Bekr Muhammed b. İbrâhîm. *Kitabu Tefsîri'l-Kur'ân*. nşr. Sa'd b. Muhammed Sa'd. Medine: Dârü'l-Meâsir, ts.
- İbn Recep, Ebû'l-Ferec Zeynüddîn Abdurrahmân b. Ahmed b. Abdirrahmân. *Ravâiu't-Tefsîr el-Câmiu li Tefsîri'l-İmam İbn Receb el-Hanbelî*. Arabistan, Daru'l-Asıme, 2001.
- İbn Sa'd, Ebû Abdillâh Muhammed b. b. Menî', *et-Tabakâtü'l-kübrâ*. thk. Ali Muhammed Ömer. Beyrut: Dârü'l-kütübî'l-ilmiyye,1990.
- İbn Sa'd, Ebû Abdillâh Muhammed b. Menî'. *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, thk. Muhammed AbdülkadirAtâ (Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye,1990.
- Kur'ân Yolu*. Erişim 5 Eylül 2020. <https://kuran.diyaret.gov.tr>
- Kurtubî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr b. Ferh. *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'ân*. nşr. Ahmed Berdevûni. Kahire: Dârü'l-kütübî'l-Misriyye, 1964.
- Mâtürîdî, Muhammed b. Muhammed b. Mahmûd Ebû Mansûr. *Te'vîlâtü Ehli's-sünne*. nşr. Mecdî Baslûm (Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1426/2005.
- Nehhâs, Ebû Ca'fer Ahmed b. Muhammed b. İsmâîl. *en-Nâsih ve'l-mensûh*. nşr. Muhammed Abdüsselâm Muhammed Küveyt: Mektebetü Felah, 1408.
- Nesefî, Ebû Hafs Necmüddîn. *Medârikü't-tenzîl ve hakâ'iku't-te'vîl*. nşr. Yusuf Ali Bedevî. Beyrut: Dârü'l-Kelimi't-Tayyib, ts.
- Özen, Şükrü. "Kâdi Şüreyh". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Erişim 5 Kasım 2022. <https://islamansiklopedisi.org.tr/kadi-sureyh>.
- Reccâl, Râşid Abdulmun'im. *Tefsîru İbn Abbâs el-Musemmâ bi-Sahîfetu Ali b. Ebî Talha 'an İbn Abbâs fî Tefsîri'l-Kur'âni'l-Kerîm*. Beyrut: Müessesetü'l-Kütübî's-Sekâfiyye, 1991.

- Rızâ, Reşîd. *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-hakîm*. Kahire: el-Hey'etü'l-Mısriyyetü'l-Âmme, 1990.
- Sa'lebî, Ahmed b. Muhammed b. İbrâhîm. *el-Keşf ve'l-beyân fî tefsîri'l-Kur'ân*. nşr. Ebî Muhammed b. Âşûr. Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 1422/2002.
- Sellâm, Ebû Ubeyd el-Kâsım. *Fezâ'ilü'l-Kur'ân*. thk. Mervân el-Atıyye vd. Beyrut: Dârü İbn Kesîr, 1995.
- Süleymân, Ebû'l-Hasen Mukâtil. *Tefsîru Mukâtil b. Süleymân*. nşr. Abdullah Mahmûd Şehhâte. Beyrut: Dâru İhyâi't-türâsi'l-Arabî, 1423.
- Süyûtî, Abdurrahmân b. Ebî Bekr Celâlüddîn. *ed-Dürrü'l-mensûr fi't-tefsîr bi'l-me'sûr*. Beyrut: Darü'l-fikr. ts.
- Süyûtî, Abdurrahmân b. Ebî Bekr Celâlüddîn. *el-İtkân fî 'ulûmi'l-Kur'ân*. nşr. Muhammed Ebû'l-Fazl İbrâhîm. Kahire: el-Hey'etü'l-Mısriyyetü'l-Âmme li'l-Kitâb, 1394.
- Şevkânî, Muhammed b. Alî b. Muhammed. *Fethu'l-kadîr*. Şam: Dâru İbn Kesîr, 1414.
- Şihri, Abdurrahman b. Ma'âda. *eş-Şâhid's-şi'rî fî Tefsîri l-Kur'âni'l-Kerîm*. Riyad: Dâru'l-Minhâc 1431.
- Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr b. Yezîd b. Galib el-Âmülî. *Câmi'u'l-beyân 'an te'vîli âyi'l-Kur'ân*. nşr. Ahmed Muhammed Şakir. Kahire: Müessesetü'r-risâle, 2000/1420.
- Tâhir, Muhammed et-Tâhir b. Muhammed b. Muhammed. *Makâsüdü's-şer'ati'l-İslâmiyye*. Tunus: Vizâretü'l-Evkâf ve's-Şuûni'l-İslâmiyye, 2004.
- Tayyâr, Müsâid b. Süleymân. *et-Tefsîru'l-Lugavî li'l-Kur'âni'l-Kerîm*. Riyad: Dâru İbni'l-Cevzî, 2000.
- Türk, Nurdoğan. "Klasik Kaynaklarda Menkûl İbn Abbâs'a Atfedilen Bazı Tarikler Üzerine Bir Değerlendirme (Tefsir İlmi Bağlamında)". *e-Şarkiyat İlmi Araştırmalar Dergisi* 12/26 (2020), 194-229.

Zehebî, Muhammed Hüseyin. *et-Tefsîr ve'l-müfessirûn*. Kahire: Mektebetü Vehbe, ts.

Zerkeşî, Ebû Abdillâh Muhammed. *el-Burhân fi 'ulûmi'l-Kur'ân*. nşr. Muhammed Ebû'l-Fazl İbrahim. Kahire: Dâru ihyâi'l-kütübi'l-Arabiyye, 1376.